

DEPREMDEN KAYNAKLANAN MANEVİ ZARARLARDAN İDARENİN SORUMLULUĞU*

RESPONSIBILITY OF ADMINISTRATION FOR MORAL DAMAGES CAUSED BY EARTHQUAKES

Şerife YILDIZ AKGÜL**

Özet: Deprem kuşağında yer alan Türkiye bakımından depremden kaynaklanan zararlardan idarenin sorumluluğu konusu her zaman güncel konulardan biridir. Bu çalışmada 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremin neden olduğu can ve mal kayıpları nedeniyle oluşan zararların tazmini konusunda manevi tazminatın yeri ele alınmıştır. Bilim ve teknoloji sayesinde depremin yıkıcı etkilerinin büyük ölçüde önlenmesi nedeniyle mücbir sebep olarak kabul edilmeyen depreme karşı manevi tazminat etkili bir hukuki mekanizma olarak ele alınabilir. Zira mahkemece takdiri olarak belirlenen manevi tazminatın hem mağduriyetleri giderme hem de cezalandırıcı işlevi söz konusudur. Bu çalışmada manevi tazminat kurumunun, idareyi önleyici tedbirleri alma konusunda etkili bir hukuki mekanizma olarak ele alınması gerektiği kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Mücbir Sebep, İdarenin Sorumluluğu, Manevi Tazminat, Manevi Zarar

Abstract: In respect to Turkey, which is located in the earthquake zone, the subject of the responsibility of the administration for the damages caused by earthquakes is always one of the current issues. In this study, the place of compensation for moral damages in compensation for damages caused by the earthquake that took place on February 6, 2023 is discussed. Due to the fact that the destructive effects of the earthquake are largely prevented with the help of science and technology, compensation for moral damages can be considered as an effective legal mechanism against an earthquake, which is not considered a force majeure event. Because the compensation determined by the court at its discretion has both a reparative and a punitive function. In this study, it is accepted that

* Bu yazı araştırma ve yayın etiğine uygundur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, serifey@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2264-2624, Makalenin Gönderim Tarihi: 23.05.2023, Kabul Tarihi: 17.07.2023

the compensation for moral damages should be considered as an effective legal mechanism for taking preventive measures against the administration.

Keywords: Earthquake, Force Majeure, Responsibility of the Administration, Compensation for Moral Damages Moral Damage

GİRİŞ

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen ve on bir ili etkileyen depremlerde elli binden fazla can kaybı, yüz binden fazla yaralı olduğu AFAD başkanı tarafından açıklandı. Deprem nedeniyle evler, işyerleri, kamu binaları, tarihi ve kültürel yapılar yıkılmış bazı şehirler ise neredeyse yok olmuştur.

Deprem sonrasında bu yıkımı ortadan kaldırmak için toplum seferber olmuştur. Yaşanan yıkım ve can kayıpları üzerine, depremden etkilenen on bir il, Sivas ili Gürün ilçesi ve Bingöl, Kayseri, Mardin, Tunceli, Niğde ve Batman illerinde yer alan bazı yerleşim birimleri Genel Hayata Etkili Afet Bölgesi olarak kabul edilmiştir.¹ Böylece Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun kapsamında depremin etkilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler ile yardımlar uygulamaya konulmuştur.

Hukuki, idari ve cezai sorumluluk çerçevesinde bir yandan yıkımların oluşmasına neden olanların sorumluluğu hayata geçirilecek bir yandan da mağduriyetler giderilecektir. Ancak deprem sonrası uygulamaya geçen tüm bu hukuki mekanizmalar depremin sonuçlarını belli bir düzeyde ortadan kaldırılabilmekte can kayıplarını ve bedensel zararları telafi edememektedir. Bu çerçevede depremin yıkıcı etkileri önlemenin mümkün olup olmadığı sorusu yeniden gündeme gelmektedir. Aslında 1999 depremleri sonrası depremin zararlı sonuçlarının önlenebileceği konusunda herkes hemfikirdir. Yönetmeliklerle depreme dayanıklı binalar yapılması amaçlanmış ulusal eylem planları ile deprem stratejileri oluşturulmuştur.

Ancak tüm bu çalışmaların sonuç vermediği görülmektedir. Önleyici tedbirlerle sonuç alınamaması karşısında geriye depremin etkilerini ortadan kaldırmak üzere idarenin sorumluluğu kurumunun işletilmesi kalmaktadır.

¹ <https://www.afad.gov.tr/genel-hayata-etkili-afet-bolgesi-hk>

Bu çalışmada öncelikle genel olarak depremde kaynaklanan zararlardan idarenin sorumluluğu ele alınacaktır. İdarenin deprem bakımından sorumluluğunun kaynağı ele alındıktan sonra başta mücbir sebep kavramı olmak üzere, zarar görenin kusuru ile üçüncü kişinin kusuru gibi idarenin sorumluluğunu etkileyecek haller özellikle gündeme gelebilecek bazı güncel konular etrafında irdelenecektir.

İdarenin sorumluluğu konusundan sonra depremde kaynaklanan manevi zararlardan idarenin sorumluluğu konusu ele alınacaktır. Tam yargı davası yoluyla mahkemece takdiri olarak belirlenen manevi tazminata ilişkin konular yargı kararları ekseninde ele alınacaktır.

I. DEPREMDE İDARENİN SORUMLULUĞU

İdarenin hukuki sorumluluğu, hukuk devleti ilkesinin gereklerinden biridir. Hatta hukuk devleti ilkesinin benimsemesinden önce polis devleti anlayışında bile “hazine teorisi” gereğince idarenin sorumluluğuna gidilebilmekte idi.² Nitekim öğretilde idarenin sorumluluğuna ilişkin açık bir düzenleme olmasa dahi idarenin “sosyal hukuk devleti ilkesi” gereğince sorumlu tutulacağı kabul edilmektedir.³ Bu kapsamda idarenin sorumluluğu ilk kez 1961 Anayasası ile düzenlenmiş olmasına rağmen (m. 114/son) bu ilkenin Danıştay içtihatları ile gelişmesi ve gerek 1961 gerekse 1982 Anayasası ile soyut olarak düzenlenmesine karşın idarenin sorumluluğunu hizmet kusuruna dayandıran kararlardan zamanla idarenin faaliyetlerinin genişlemesi ve sosyal devlet ilkesinin benimsenmesine koşut olarak kusursuz sorumluluğun da içtihatlarla benimsenmesi,⁴ bu kabulün yansımasıdır.

İdarenin sorumluluğunun anayasal dayanağı Anayasa’nın 40, 125 ve 129. maddeleridir. Kamu görevlilerinin kusurları halinde de zararın idarece karşılanacağı ve kusurları oranında kamu görevlilerine rücu edileceği hususu düzenlenmiştir (kamu görevlilerinin haksız işlemlerinden doğan zararın devlet tarafından karşılanacağına ilişkin mad.40/son ve memurların kusurlarından doğan tazminat davalarının idareye karşı açılacağına ilişkin m.129/4). Söz konusu düzenlemeler kusurlu

² Metin Günday, İdare Hukuku, 10. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2013, s.368.

³ Yıldızhan Yayla, İdare Hukuku, Beta, İstanbul 2009, s. 359.

⁴ Bahtiyar Akyılmaz/Murat Sezginer/Cemil Kaya, Türk İdare Hukuku, 14. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2021, s.125-126.

sorumluluğa ilişkindir. Anayasa'nın 125. maddesinde (son fıkra) ise kusur şartı belirtilmeksizin idarenin eylem ve işlemlerinde sorumlu olduğu düzenlenmiş ve böylece belirtilen hüküm ile hem kusurlu hem de kusursuz sorumluluğa yer verilmiştir.

Bilindiği üzere idarenin idare hukuku ilke ve kurallarına göre idari sorumluluğu kusurlu sorumluluk ve kusursuz sorumluluk olmak üzere iki hukuki esasa dayanmaktadır. İdare hukukunda sorumluluk hukukunun genel ilkesi gereğince kusur sorumluluğu esastır.⁵ Depremden doğan zararlardan idarenin sorumluluğu araştırmasında idare hukukunda sorumluluk hukukunun genel ilkesi gereğince öncelikle idarenin hizmet kusuru bulunup bulunmadığına bakılacaktır. Kusurlu sorumluluğuna gidilemediği takdirde idarenin kusursuz sorumluluğunun şartları değerlendirilecektir.

A. Depremden Doğan Zararlardan İdarenin Kusurlu Sorumluluğu

İdare hukukunda idarenin kusuru, hizmet kusuru kavramı ile ifade edilmektedir. Hizmet kusuru; hizmetin kuruluşu ve işleyişinde ortaya çıkan kusur anlamına gelmekte ve hizmetin geç işlemesi, gereği gibi işlememesi yani kötü işlemesi veya hiç işlememesi halinde idarenin kusurlu hareket ettiği kabul edilmektedir.⁶

Hizmet kusuru nesnel ve anonim nitelikli bir kavramdır. Bu kapsamda kamu görevlilerinin kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın nesnel olarak kamu hizmetinin kuruluş ve işleyişinde aksama olup olmadığı dikkate alınır. Hizmet kavramı teknik olarak sadece kamu hizmeti kavramını değil idarenin üstlenmiş olduğu görevleri ve bu kapsamda yerine getirilen faaliyetleri kapsar.⁷

İdarenin hizmet kusuru nedeniyle sorumluluğuna gidilebilmesi için idarenin kusurlu eylem ya da işlemi nedeniyle bir zararın doğmuş olması ve zarar ile idarenin işlem ya da eylem şeklindeki davranışı arasında nedensellik bağının bulunması gerekir.

⁵ Kemal Gözler, İdare Hukuku Cilt II, 3. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa 2019, s. 1083; Gürsel Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, 7. Baskı, Ekin, Bursa 2020, s.295-296; Ali D. Ulusoy, Türk İdare Hukuku, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2022, s.605.

⁶ A. Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, İdare Hukuku, Genel Esaslar, Cilt I, 10. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi 2014, s.742.

⁷ Günday, s.369.

İdarenin davranışı depremlerin etkilerinin en aza indirilmesi konusunda idarenin yükümlülükleri şeklinde belirlemektedir. Yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı gibi temel hak ve hürriyetlerle bağlantılı olarak devletin bu temel hak ve hürriyetleri koruma yükümlülüğü uluslararası düzenlemeler, anayasal ve yasal düzenlemelerde ifade edilmiştir. 2011 Van depremine ilişkin yapılan bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi'nce vurgulandığı üzere yaşam hakkı bakımından pozitif bir yükümlülük olarak Devlet, bireyin maddi ve manevi varlığını her türlü tehlikeden, tehditten ve şiddetten korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, kamusal olsun veya olmasın, yaşam hakkının tehlikeye girebileceği her türlü faaliyet bakımından geçerlidir. Devletin, sorumluluğunu gerektirebilecek şartlar altında can kaybının gerçekleştiği durumlarda, elindeki tüm imkânları kullanarak, yaşam hakkını korumak için oluşturulan yasal ve idari çerçevenin gereği gibi uygulanmasını ve bu hakka yönelik ihlallerin durdurulup cezalandırılmasını sağlayacak etkili idari ve yargısal tedbirleri alma görevi Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen yaşama hakkının bir gereğidir.⁸

İdarenin kusurunun bulunup bulunmadığı depremin etkilerini önleme ve depremde sonra da etkili şekilde müdahale konusunda idareye verilen görevlerin gereği gibi ve zamanında yerine getirilip getirilmediğinin her somut olay bakımından değerlendirilerek tespit edilebilecektir. Danıştay'ın 1999 depremi sonrasında verdiği kararlarda bu görevler, planlama, iş birliği, denetim ve idari işlemler bazında geniş bir yelpazede tek tek sayılmıştır. Buna göre; *afetlerin önlenmesi ve zararların azaltılması amacıyla alınması gereken tedbirleri araştırmak, bu konudaki temel hedef ve politikaları belirlemek, ülke içindeki bilimsel, teknik ve idari çalışmaları koordine etmek, ortak sonuçları tüzük, yönetmelik, talimat ve eğitim yoluyla uygulamaya aktarmak ve denetlemek, afet zararlarının azaltılması amacıyla ulusal ve uluslararası işbirliği, proje ve programları oluşturmak, elde edilen sonuçları uygulamaya aktarmak, afete uğramış ve uğrayabilecek bölgeler ile yapı veya ikamet için yasaklanmış afet bölgelerini tespit ve ilan etmek, afet bölgelerinde yapılacak yapılarla ilgili kuralları, yapı tekniklerini ve projelendirme esaslarını tespit etmek, depremleri ve etkilerini incelemek, elde edilen sonuçlara göre deprem katalogları ve ülkenin deprem haritalarını hazır-*

⁸ AYM, Serpil Kerimoğlu ve diğerleri, B. No: 2012/752, 17/9/2013, § 51,52, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/752>.

lamak ve geliştirmek ve depremlerden dolayı hasar görmüş yapıların takviye ve onarım yöntemleriyle ilgili çalışmalar yapmak devletin görev, yetki ve sorumlulukları olarak tek tek sayılmıştır.⁹

Deprem çerçevesinde idarenin sorumluluğu planlama, kolluk ve kamu hizmeti faaliyetlerine ilişkindir. Özellikle deprem gerçekleşmeden önce imar planları ile planlama faaliyetleri¹⁰ ve yapıların depreme dayanıklı inşaatını sağlama görevi çerçevesinde kolluk faaliyetleri söz konusu iken deprem gerçekleştikten sonra sağlanacak arama kurtarma, enkaz kaldırma, depremzedelerin barınmaları, tedavileri, iâşesi gibi konularda ise kamu hizmeti faaliyetleri yerine getirilmektedir.

3194 sayılı İmar Kanunu gereğince idarenin imar planı yapmak, inşaat ruhsatı vermek, projeyi tasdik etmek, yapılaşmayı kontrol etmek, yapı kullanma izni vermek yetkileri bulunmaktadır. İmar konusunda 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, bu Kanunun ilgili maddelerine uyulmak kaydı ile 2960 sayılı İstanbul Boğaziçi Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu gibi özel kanunların da mevcut olduğu istisnalar başlığı altında kanun koyucu tarafından düzenlenmiştir (3194 sayılı Kanun, m. 4). Organize sanayi bölgelerinde imar konusundaki kimi yetkiler organize sanayi bölgesi tüzel kişiliğine tanınmıştır (4562 sayılı Kanun, m. 4). Yine kanun koyucu ordu ve Emniyet Genel Müdürlüğüne ait harekât, eğitim ve savunma amaçlı yapılar için hangi hükümlerin uygulanacağını belirleme konusunda ilgili bakanlıkları yetkilendirmiştir (3194 sayılı Kanun, m. 4/2). Söz konusu düzenlemeler genel olarak idarenin sorumluluğu bakımından değil uyuşmazlıklarda hangi idarenin sorumlu olduğunun belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Deprem nedeniyle idarenin kusurunun varlığı genelde mücbir sebep kavramıyla birlikte ele alınmaktadır. Dolayısıyla idarenin sorumluluğu kavramında öncelikle mücbir sebep kavramının ve mahkeme kararlarında ele alınışının ortaya konulması gerekmektedir. Mücbir sebep kavramından başka idarenin sorumluluğunu kaldıran ve/veya

⁹ Danıştay 10.Daire, 28.05.2007, Esas: 2005/9126, Karar: 2007/3069, www.danistay.gov.tr

¹⁰ Denizler Şanlı, "Planlama Yetkisinin Analizi", Ankara Barosu Dergisi, 2009, Yıl 67, Sayı 3, s.52.

azaltan haller de deprem bakımından önem arz eden konular etrafında ele alınıp irdelenecektir.

1. Deprem ve Mücbir Sebep

Deprem sorumluluk hukuku bakımından ilk çağrıştırdığı kavram mücbir sebeptir. Depremden kaynaklı zararlardan idarenin sorumlu olup olmadığının belirlenmesinde öncelikle depremin idarenin sorumluluğunu kaldıran bir olay olarak ele alınıp alınamayacağını tartışmak gerekir. Bilindiği gibi sorumluluğu kaldıran bir hal olarak mücbir sebep örneklenirken sıklıkla depreme de yer verilmektedir.

İdare hukukunda bir olayın mücbir sebep olarak kabulünün iki boyutu vardır. Mücbir sebep bir boyutuyla idarenin sorumluluğunu kaldıran bir hal olarak ele alınırken bir boyutuyla da kişilerin idareye karşı yükümlülüklerini yerine getirmelerini önleyen bir hal¹¹ olarak çeşitli hukuki düzenlemelerde yer almaktadır. Sorumluluğu kaldıran bir hal olarak mücbir sebebin bilim ve tekniğin geldiği seviye ve idarenin imkânları ölçüsünde giderek daha sınırlı bir şekilde uygulama imkânı bulduğunu söylemek mümkündür.¹² Buna karşın bireylerin idareye karşı sorumlulukları bakımından, mevzuatta düzenleme olmasa dahi kişilerin mücbir sebepler yüzünden kamusal yükümlülüklerini yerine getirememeleri durumunda hakkaniyet gereği sorumlu tutulmamaları uygulamada daha sıklıkla karşılık bulmaktadır.¹³

Kamusal yükümlülükler bakımından depremin mücbir sebep olarak kabul edilmesinin hakkaniyet gereği olduğunu söylemek mümkündür. İdarenin sorumluluğunu kaldıran bir hal olarak ise depremin mücbir sebep olarak kabul edilmesi tam tersine hakkaniyete aykırı durumların oluşmasına neden olacaktır.

Bilindiği üzere mücbir sebep öngörülmesi mümkün olmayan öngörülse dahi önlenmesi mümkün olmayan ve idari faaliyetin dışın-

¹¹ Örneğin 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, m.10/a, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu, m.13/2.

¹² Yıldızhan Yayla, "İdarenin Sorumluluğu ve Mücbir Sebep", Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 58; Turan Yıldırım, "Danıştay Kararlarında Mücbir Sebep Kavramı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Aralık 2019, Cilt 25, Sayı 2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, s.1523.

¹³ Yıldırım, s. 1520-1523.

da gerçekleşen olaylar olarak tanımlanmakta, idari davranış ile zarar arasındaki illiyet bağı ve dolayısıyla idarenin kusurlu ve kusursuz sorumluluğunu kaldırdığı kabul edilmektedir.¹⁴

Buradan hareketle mücbir sebebin unsurları öngörülemezlik, önlenemezlik ve ayırıcı unsur olarak dışsallık ele alınmaktadır. Kusursuzluk unsuru ise mücbir sebebin zorunlu bir unsuru olarak ele alınmamaktadır.¹⁵ Bununla birlikte belirtmek gerekir ki mücbir sebebin asıl olarak etkili olduğu alan kusursuz sorumluluk halidir. Zira kusurlu sorumlulukta idarenin sorumluluğunun ortadan kalkması için ya kusursuz olduğunu ya da mücbir sebebin bulunduğunu ortaya koyması gerekir. Yani kusursuzlukla mücbir sebep aynı sonucu doğurmaktadır. Kusursuz sorumlulukta ise idarenin kusursuz olduğunu ispatlamak suretiyle sorumluluğu ortadan kalkmayacağı için, burada mücbir sebep başlı başına sorumluluğu ortadan kaldıran bir neden olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Özel hukukta da illiyet bağı kestigi için depreme, sorumluluğu kaldıran hal olarak ele alınan mücbir sebep örneği olarak sıklıkla yer verilmektedir.¹⁷ Umulmayan olaylar arasında mücbir sebebin çok büyük şiddet arz etmesi sebebiyle ilke olarak sorumluluğu kaldırdığı da ifade edilmektedir.¹⁸ Ancak özel hukukta da bir olayın mücbir sebep olarak kabul edilebilmesi için olayın gerçekleştiği andaki teknik ve bilimsel verilere göre her türlü önlem alınsa bile ortaya çıkan zararın hiçbir şekilde önlenemeyecek nitelikte olması gerekmektedir.¹⁹

Belirtmek gerekir ki idarenin kusurunun varlığı halinde bir olay yargı yerlerince mücbir sebep olarak nitelense bile idarenin sorumluluğuna hükmedilmektedir. Nitekim Danıştay kimi zaman mücbir sebebin unsurları bakımından özel bir değerlendirme yapmaksızın depremi doğrudan mücbir sebep olarak nitelemekte, bununla birlikte zararın münhasıran depremde doğup doğmadığı, zararın idare tara-

¹⁴ Günday, s.384.

¹⁵ Yayla, İdarenin Sorumluluğu., s. 49.

¹⁶ Jacques Petit, Pierre-Laurent Frier, Droit Administratif, 14e édition, LGDJ, Paris 2020, s.735.

¹⁷ Ahmet Kılıçoğlu, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2018, s. 413; Fikret Eren, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 20. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s.580.

¹⁸ Eren, s.516.

¹⁹ Eren, s.582.

fından ağırlaştırılıp ağırlaştırılmadığı hususlarını inceleyerek hüküm tesis etmektedir. Zararın münhasıran depremde kaynaklanması halinde idare zararlardan sorumlu tutulmazken, zararın deprem bölgesi olarak saptanan bir alanda deprem mevzuatına aykırı olarak inşaat ruhsatı verilmesi ve fay hattının yapılaşmaya açılması örneklerinde olduğu gibi idare tarafından ağırlaştırıldığının tespiti halinde idare kusuru oranında sorumlu tutulmaktadır.²⁰

Dolayısıyla deprem sonucu oluşan zararlardan idarenin sorumlu olup olmadığı belirlenirken ya doğrudan idarenin kusuru olup olmadığı hususu araştırılarak ya da mücbir sebebin öngörülemezlik ve önlenemezlik unsurları bakımından bir inceleme yapılarak idarenin kusuru olup olmadığı tespit edilmektedir.

Öngörülemezlik mücbir sebep olarak nitelenecek olayın gerçekleşeceğinin öngörülememesini veya olayın gerçekleşeceği öngörüle bile sonuçlarının öngörülemezlik etkilere sahip olmasını ifade etmektedir. Bu unsurun değerlendirilmesinde, olayın gerçekleşme sıklığı, yoğunluğu, yer ve zaman bakımından belirlenebilir olup olmadığı hususlarına göre değerlendirme yapılmaktadır.²¹

Esasında mücbir sebep olarak nitelenen doğal olaylar önceden gerçekleşmiş, dolayısıyla bilinen olaylardır. Bu olayların mücbir sebep olarak nitelenmesi bunların doğurdukları sonuçların etki ve yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Bu noktada önlenemezlik unsuruna başvurulmaktadır. Önlenemezlik sadece olayın meydana gelişi bakımından değerlendirilmemekte aynı zamanda olayın neden olabileceği ve zararlı sonuçlarını önlemenin mümkün olup olmadığı bakımından da değerlendirilmektedir. Zararın ortaya çıkmasını önlemeye yönelik edim şeklinde faaliyetler ile ya da kayıtlayıcı faaliyetler ile mücbir sebep olarak nitelenebilecek faaliyetin zararının kısmen ya da tamamen idarece önlenmesinin mümkün olup olmadığı değerlendirmesine göre idarenin sorumluluğu belirlenmektedir. İdarenin olayın etkilerinin önlenmesi için yer seçimi, uyarı ve düzenlemeler yapıp yapmadığı

²⁰ DİDDK, E.2008/11, K.2009/3108, 17.12.2009, https://www.danistay.gov.tr/assets/pdf/yayinlar/dergi/20_05_2019_042636.pdf, s. 38 (36-39) söz konusu kararda idarenin kusuru bulunmadığı, zarar görenin kusuru bulunduğu gerekçesiyle idarenin sorumlu olmadığına hükmedilmiştir.

²¹ Yayla, İdarenin Sorumluluğu..., s. 50-52.

ve etkin tesis, araç gereç kullanıp kullanmadığı gibi hususlar dikkate alınmaktadır.²²

Danıştay 1999 depreminden sonra verdiği bir kararda öngörülemezlik unsurunun nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur.²³ Buna göre depremin yer, zaman ve büyüklük bakımından öngörülemezlikle birlikte sonuçlarının öngörülebilir olduğunu ve bu doğrultuda zararın da en az seviyeye indirilebileceği hatta alınacak önlemlerle ortadan kaldırılabileceğini ifade etmiştir. Danıştay bu kararında mücbir sebebin öngörülemezlik ölçütünü deprem için geçerli kabul ederken sonuçlar bakımından önlenemezlik unsurunun gerçekleşmediğini kabul etmektedir. Aslında *“ülkemiz, jeolojik ve topografik yapısı nedeniyle büyük can ve mal kayıplarına yol açan deprem felaketleriyle sık sık karşılaşan ülkelerin başında gelmektedir”* ifadesiyle öngörülemezlik unsurunun da Danıştay tarafından mutlak bir şekilde kabul edilmediği söylenebilir. Zira belirtildiği üzere bu unsurun değerlendirilmesinde, olayın gerçekleşme sıklığı, yoğunluğu, yer ve zaman bakımından belirlenebilir olup olmadığı hususlarına göre değerlendirme yapılmaktadır. Türkiye’nin depremlerin sık gerçekleştiği bir ülke olarak tanımlanması deprem haritası ile riskli yerlerin bilinmesi ve bilim insanlarının gerçekleştirecek deprem büyüklüklerine ilişkin öngörülerini de öngörülemezlik ölçütünü tartışmalı kılmaktadır. Nitekim kararda deprem bakımından devletin görev, yetki ve sorumlulukları tek tek sayılmıştır.

Belirtmek gerekir ki Danıştay’ın öngörülemezlik ölçütüne yaklaşımı yukarıda ifade edilen bilim ve teknolojinin geldiği standartlar ve idarenin bu doğrultuda alabileceği önlemler bakımından mücbir sebebin uygulama alanının daraldığı yaklaşımı ile uyum içindedir.²⁴ Nitekim 1999 depremlerinden sonra oluşan duyarlılık, verilen yargı kararları ve bilimsel çalışmalar neticesinde 2011 yılında 2012-2023 yıllarını kapsayacak şekilde Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı koordinatörlüğünde Deprem Danışma Kurulu, ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla hazırlanan Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı-2023

²² Yayla, İdarenin Sorumluluğu ..., s. 55-57.

²³ Danıştay 10. Daire, 28.05.2007, Esas: 2005/9126, Karar: 2007/3069, www.danistay.gov.tr

²⁴ Yayla, İdarenin Sorumluluğu..., s. 58, aynı yönde görüş için bkz. Yıldırım, Danıştay Kararlarında..., s.1523.

Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir.²⁵ Planın ana amacı olarak da depremin her türkü etki ve sonuçlarını önlemek veya etkilerini azaltmak olarak ortaya konmuştur. Yine deprem riskine yönelik hedef ve eylemler de Türkiye Afet Riski Azaltma Planı (2022-2030) TARAP²⁶ ile ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Dolayısıyla depremin idare bakımından öngörülemez ve etkilerinin önlenemez olduğunu günümüz şartlarında söylemek mümkün görünmemektedir.

Henüz 1979 yılında mücbir sebebin öngörülemezlik ve önlenemezlik unsurlarının özellikle teknolojik gelişmelerin ve idari faaliyetlerdeki gelişen standartların bir sonucu olarak giderek kapsamının daraldığı ve bir olayın mücbir sebep olarak nitelenmesine engel teşkil ettiği ifade edilmiştir.²⁷ Bu tespitlerden sonra aradan geçen zaman, günümüzde teknolojik gelişmelerin artan bir ivmeyle hız kazanmış ve özellikle Türkiye özelinde 1999 depreminin yaşanmış olması, 6 Şubat depreminin öngörülemezlik ve önlenemezlik niteliği bulunan mücbir sebep olarak nitelenmesini zorlaştırmaktadır. 1999 depreminde Tavşancıl beldesi 6 Şubat depreminde Erzin ilçesi örneklerinde yine sıklıkla ifade edilen Japonya ve Şili depremlemlerinde görüldüğü üzere özellikle yapılaşma alanındaki gelişmeler ve alınacak tedbirlerle depremin neredeyse hiçbir hasar alınmadan atlatılabileceğini söylemek abartılı olmayacaktır.

2. Beklenmeyen Hal

Bazı kararlarda tabiat olayları beklenmeyen hal olarak nitelenebilmektedir. Beklenmeyen hal ise yine mücbir sebep gibi öngörülemeyen ve önlenemeyen bir haldir. Ancak mücbir sebepten farklı olarak idari faaliyetin içinde gerçekleşir ve idarenin kusurlu sorumluluğunu kaldırırken koşulları varsa idarenin kusursuz sorumluluğuna gidilebilir.²⁸

Zira özel hukukta olduğu gibi idare hukukunda da mücbir sebep ile beklenmeyen hal arasındaki doğurduğu etki bakımından en temel farklılık mücbir sebep mutlak olarak hem kusurlu hem de kusursuz sorumluluğu kaldıran bir hal olarak ele alınırken beklenmeyen halin

²⁵ BKK, 09.08.2011, Sayı: 2011/1, R.G., 18.08.2011, Sayı: 28029,

²⁶ Cumhurbaşkan Kararı, 07.07.2022, Sayı:5787, R.G., 08.07.2022, Sayı:31890,

²⁷ Yayla, İdarenin Sorumluluğu..., s. 58.

²⁸ Günday, s.384-385.

ise kusurlu sorumluluğu kaldırdığı ancak kusursuz sorumluluk üzerinde mutlak şekilde etkili olmadığıdır.²⁹ Nitekim özel hukukta illiyet bağıını kesen haller arasında yer verilmemekte³⁰ ya da mücbir sebep başlığı altında ele alınmaktadır.³¹ Fransa'da da özel hukukta mücbir sebep ile beklenmeyen hal birbirinden ayrılmamakta, beklenmeyen hal "bilinmeyen neden"i içeren özel bir hipotez olarak değerlendirilmektedir.³² Beklenmeyen halde kusurun varlığı tazminatın hesaplanmasında önem arz etmektedir.³³

Mücbir sebep ile beklenmeyen hali ayırt etmekte başvurulacak unsur ise olayın idari faaliyetin içinde mi yoksa dışında mı gerçekleştiği hususudur. Beklenmeyen hal idari faaliyetin içinde gerçekleşmekte ve bu nedenle kusurlu sorumluluğu ortadan kaldırmakta ancak idare objektif olarak sorumlu tutulabilmektedir. Oysa ki mücbir sebebin idari faaliyetin dışında gerçekleştiği kabul edilmekte ve idareye atfedilebilir bir olay olmadığı için illiyet bağı kesilmekte, dolayısıyla mücbir sebep hem kusurlu hem de kusursuz sorumluluğu ortadan kaldırmaktadır.³⁴

İdari faaliyetin dışında gerçekleştiği için beklenmeyen hal olarak nitelenemeyecek doğal afetleri beklenmeyen hal olarak nitelemedeki temel hareket noktasının idarenin sorumlu tutulması arayışı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Danıştay'ın mücbir sebep olarak nitelenebilecek toprak kayması nedeniyle oluşan kazada askeri personelin yaşamını yitirmesi üzerine idarenin sorumluluğunu, kusur tartışmasına girmeksizin kusursuz sorumluluk esasına dayandırmasına istinaden, toprak kaymasını beklenmeyen hal olarak nitelediği görüşü savunulmuştur.³⁵

Yine 1999 depreminden sonra verilen bir başka kararda³⁶ Danıştay bu kez depremi mücbir sebep olarak niteledikten sonra arama kurtarma faaliyetleri nedeniyle idarenin sorumluluğu olup olmadı-

²⁹ Eren, Borçlar Hukuku, s.580.

³⁰ Kılıçoğlu, s. 413.

³¹ Eren, s.579-580.

³² Petit/Frier, s.736.

³³ Eren, s.594.

³⁴ Yayla, İdarenin Sorumluluğu... s. 48.

³⁵ Değerlendirmeye konu karar Danıştay 12.D, E.1967/2329, K.1970/2448, 22.12.1970, Meltem Kutlu, "Deprem ve İdarenin Sorumluluğu", *AİD*, Aralık 1999, Cilt 32, S 4, s.19.

³⁶ Danıştay 11.Daire, 19.12.2005, Esas:2003/2027, Karar: 2005/5962, www.danistay.gov.tr

ğı hususunda ise depremi beklenmeyen hal olarak nitelemiştir. Danıştay depremin; idarenin doğrudan yürüttüğü bir kamu hizmeti faaliyetinden kaynaklanmaması, öngörülememesi ve/veya öngörülebilir nitelikte dahi olsa önlenemez olması nedeniyle mücbir sebep olarak nitelendirilmesinin zorunlu olduğunu ve depremin oluşmasında idareye bir kusur yüklenemeyeceğinden idarenin kusura dayalı sorumluluğundan söz edilemeyeceğinden idarenin kusura dayalı sorumluluğundan söz edilemeyeceğini ifade etmiştir. Belirtmek gerekir ki Danıştay'ın mücbir sebep nitelemesi konusundaki kararı isabetli olmadığı gibi sonrasındaki beklenmeyen hal³⁷ nitelemesi de idarenin kusursuz sorumluluğunu aralamak için yapılmış bir niteleme görünümünde değildir. Danıştay beklenmeyen hal nitelemesinde; depremin etkilediği coğrafi alanın büyüklüğü, nüfus yoğunluğu ve oluşturduğu hasarın kamu hizmeti faaliyetlerinin yürütülmesini etkilediği tespitini esas almıştır. Bu tespitlerden sonra bir kamu hizmeti olarak nitelediği arama-kurtarma hizmetinin niteliğinden kaynaklanan özelliği, zaman açısından kısıtlı bir müdahale yöntemi olması olarak ortaya koymuştur. Son olarak gelişmiş ülkelerin dahi bu tip doğal afetler dolayısıyla arama kurtarma faaliyetleri için uluslararası yardım aldığı hususunu da göz önünde bulundurarak depremi beklenilmeyen bir hal olarak nitelemiştir. Beklenmeyen hal nitelemesinden sonra idarenin kusursuz sorumluluğuna gidilmesi gibi bir arayış içine girmeyen Danıştay somut uyuşmazlıkta “davacının yakınlarının enkaz altında kalarak vefat ettiği anlaşılmakla birlikte, davacının yakınlarının enkaz altında sağ olduğu halde, deprem sonrası yürütülen arama ve kurtarma hizmetinin gereği gibi yürütülmemesi nedeniyle vefat ettikleri yolunda herhangi bir tespit ... bulunmadığından, tazmin sorumluluğu için bulunması gereken; zararı doğuran olay ile kamu hizmeti (arama - kurtarma) faaliyeti arasındaki nedensellik bağının kurulamaması karşısında idarenin tazmin sorumluluğundan söz edilemeyeceği”ne karar vermiştir. Danıştay kararda, idarenin sorumluluğuna hükmedilse bile idarenin karşılaştığı güçlüklerin manevi tazminat tutarının hesaplanmasında dikkate alınacağı hususunu da eklemiştir.

³⁷ Söz konusu kararda Danıştay beklenmeyen hal ifadesi yerine “beklenilmeyen hal” ifadesini kullanmıştır.

3. Zarar Görenin Kusuru

Zarar, zarar görenin davranışından doğmuşsa, bu durum idarenin kusurlu ve kusursuz sorumluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Zararın tek nedeni zarar görenin davranışı değil de zarar görenin davranışı zararın oluşmasına katkıda bulunmuşsa bu durumda idarenin sorumluluğunun zarar görenin kusuru oranında azaldığı kabul edilmektedir.³⁸

Deprem bakımından imar hukukuna aykırı yapıların yapılması ve özellikle de imar barışından yararlanan binalar bakımından ortaya çıkan zararlardan idarenin sorumluluğu meselesinin irdelenmesi gerekmektedir.

Danıştay 1999 depreminden sonra verdiği bir kararında, inşaatın ruhsatına aykırı olarak tamamlanması ve henüz iskân edilmeden deprem sonucunda zararın olduğu hallerde zarar görenin kusurunun idarenin tazmin sorumluluğunu ortadan kaldırdığına hükmetmiştir.³⁹ Olayda, davalı idarenin zararı ağırlaştırıcı bir işlem ve eyleminin bulunmadığı, inşaat sahiplerinin eyleminin sonucunda zararda artış meydana geldiği, bu durumda idarece tazmini gereken maddi ve manevi bir zararın bulunmadığı sonucuna varılmıştır. İdarenin kusursuz sorumluluğuna gidilemeyeceğini ise mevzuat çerçevesinde ödeme yapılması ve bölgede yaşayanlar için depremde kaynaklanan zararların genel nitelikte bir zarar olduğu bireysel zarar bulunmadığı hususları ile gerekçelendirmiştir.

Deprem bakımından önem arz eden güncel konu, İmar Kanunu'nun imar barışına ilişkin hükmünde yer alan "binanın depreme dayanıklılığı yapı malikinin sorumluluğundadır" şeklindeki düzenlemenin (geçici madde 16. maddenin 10. fıkrasının son cümlesi) idarenin sorumluluğuna etkisidir.

İmar barışı olarak adlandırılan düzenlemenin kapsamına Boğaziçi Kanunu'nun dahil edilmesine ilişkin ibare ile sınırlı şekilde açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi imar barışının amaç ve sınırları-

³⁸ Ender Ethem Atay, İdari Yargılama Hukuku, Seçkin, Ankara 2021, s.361; Kaplan, s.325; Petit/Frier, s.734.

³⁹ DİDDK, 17.12.2009, E.2008/11, K.2009/3108, https://www.danistay.gov.tr/assets/pdf/yayinlar/dergi/20_05_2019_042636.pdf, s.39.

nı ortaya koymuştur. İmar barışına ilişkin düzenlemenin amacını, şehirlerin yeniden inşası ve imarı için kaynak temini hedeflediğinden Anayasa'nın 56. maddesinde belirtilen sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına ilişkin devletin pozitif yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik bir düzenleme olarak belirlemiştir. Boğaziçi bölgesinde düzenlemenin uygulanabilirliğine ilişkin olarak ise farklı bir değerlendirmede bulunarak şehirlerin yeniden inşası ve imarı açısından kaynak temininin başka yöntemlerle elde edilmesinin mümkün olduğu gerekçesiyle İmar Kanunu'nun geçici 16. maddesinin dördüncü fıkrasına eklenen "...ve 2960 sayılı Kanun..." ibaresinin ve bu maddeye bağlı olarak değiştirilen 18.11.1983 tarihli ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nda tanımlanan Boğaziçi sahil şeridi ve öngörünüm bölgesine ait Kroki ile Sınır ve Koordinat Listesi ile sınırlı şekilde iptal kararı vermiştir.⁴⁰ İptal kararının temel gerekçesi kültür ve tabiat varlıklarının korunmasıdır. Zira Türkiye'de en çok kayıtlı tescilli kültür varlığı binaların bulunduğu Boğaziçi bölgesinin korunmasında hayatta olan bireylerin yanı sıra gelecek kuşakların da menfaati bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi bu iptal kararı ile şehirlerin yeniden inşası için kaynak yaratmaya değil kamu yararı bulunduğu gerekçesi ile kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına üstünlük tanımıştır. Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına tanınan bu öncelik yaşam hakkı bakımından da hiç şüphesiz geçerlidir.

Deprem bakımından bina malikini sorumlu tutan düzenlemenin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmamış olmakla birlikte itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne götürülmesi mümkündür. Nitekim Danıştay 13. Dairesi geçici 16. maddenin Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne itiraz başvurusunda bulunmuştur. Ancak Anayasa Mahkemesi söz konusu düzenlemenin mahkemenin bakmakta olduğu davada uygulanma imkânı bulunmadığı gerekçesiyle başvuruyu reddetmiştir.⁴¹ Somut norm denetimi bakımından geçerli olan on yıl yasağı kuralı Anayasa Mahkemesi için esasına girmedigi için uygulanmayacağından (Anayasa, m. 152/son) yeniden somut norm denetimi yoluyla anayasaya aykırılığı ileri sürülebilecektir.

⁴⁰ AYM, 24.09.2020, Esas:2019/21, Karar: 2020/51, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2020-51-nrm.pdf>.

⁴¹ AYM, 01.06.2022, Esas: 2021/15, Karar: 2022/63, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2022-63-nrm.pdf>

Söz konusu düzenlemenin, yapı kayıt belgesi bulunan binaların yıkılmasıyla meydana gelen ölümler ve bedensel zararlar bakımından, idarenin sorumluluğuna etkisinin tartışılması gerekmektedir. Böyle bir düzenlemenin idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı kanaatindeyiz. Zira idarenin kolluk faaliyetlerine ilişkin denetleme yetkilerini kullanmaktan vazgeçmesi söz konusu olamayacağı gibi yaşama hakkı ile doğrudan bağlantılı bir konuda sorumluluğun yapı malikine bırakılması idarenin yaşama hakkına ilişkin pozitif yükümlülüklerini de ortadan kaldırmayacaktır. Kolluk tedbirlerinin alınması idare için bir zorunluluktur ve bu zorunluluğun yerine getirilmemesi nedeniyle ortaya çıkan zararlardan idare sorumludur.⁴² Dolayısıyla bu düzenleme, yapı malikinin zarar görmesi halinde zarar görenin, yapı malikinden başkasının zarar görmesi halinde ise üçüncü kişinin kusuru nedeniyle illiyet bağıını ortadan kaldıran bir hal olarak kabul edilemeyeceğinden idarenin sorumluluğuna gidilebilecektir. Nitekim söz konusu düzenlemenin sorumluluk hukuku bakımından bir sonuç doğurmadığı sadece yapı sahibini depreme dayanıklılık konusunda önlene almaya teşvik etmek amacını taşıdığı belirtilerek, imar alanında kolluk yetkilerinin ve sorumluluğun yapı sahiplerine devredilmesinin mümkün olmadığı⁴³ hatta yapı sahibinin kusuru yoksa bu hükmün deprem nedeniyle doğan zararın hesaplanmasında idare bakımından bir indirim sebebi dahi olamayacağı kabul edilmektedir.⁴⁴

4. Üçüncü Kişinin Kusuru

Üçüncü kişinin kusuru nedeniyle doğan zararlardan idarenin sorumluluğu bulunmamaktadır. Üçüncü kişinin kusuru zararın artmasına neden olmuşsa idarenin sorumluluğu üçüncü kişinin kusuru oranında azalmaktadır. Üçüncü kişinin kusurunun idarenin kusurlu sorumluluğunu kaldırdığı, kusursuz sorumluluğunu kaldırmadığı ancak idarenin rücu hakkının saklı olduğu kabul edilmektedir.⁴⁵

⁴² René Chapus, *Droit Administratif Général*, Tome 1, 15. Ed. Montchrestien, Paris 2001, s.733.

⁴³ Ilgın Özkaya Özlüer, "İmar Barışı Düzenlemesine Hukuki Bir Yaklaşım", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2018, Cilt:9 Sayı:2, s.337.

⁴⁴ Özlüer, s.335.

⁴⁵ Atay, s.326; Petit/Frier, s.734-735.

Belirtmek gerekir ki üçüncü kişinin kusurunun idarenin sorumluluğunu kaldırdığının kabulü özellikle kusurlu üçüncü kişiye ulaşılamaması ya da bu kişinin zararı karşılayamaması gibi durumlarda mağdurların mağduriyetini ağırlaştıracak sonuçlar doğurabilir.⁴⁶ Bu kapsamda ruhsatsız bina ve işyerlerinde meydana gelen zararı denetim yapmak suretiyle engelleme yükümlülüğü bulunan idarenin kusurlu üçüncü kişinin davranışı bakımından mağdur üçüncü kişiye karşı sorumlu olduğu ifade edilmelidir. Nitekim Danıştay bir kararında ruhsatsız bir kahvehanede bulunanların toprak kayması nedeniyle ölümleri dolayısıyla ortaya çıkan zarardan idarenin sorumlu olduğuna hükmetmiştir. Söz konusu kararda ruhsatsız kahvehanenin çalışmasını engellemek için idarenin denetim görevini yerine getirmemesi açık hizmet kusuru olarak nitelenmiştir.⁴⁷ Belirtmek gerekir ki deprem bakımından da ruhsat ve izin alınmaksızın yapılan inşa ve iskân edilen yapıların yıkılması sonrası oluşan zararlar bakımından da denetim yükümlülüğü bulunan idarenin mağdur üçüncü kişilerin zararından sorumlu olduğunu kabul etmek gerekir. Burada zarar bakımından yapı malikinin kusurunun idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırdığı ileri sürülemez.

Üçüncü kişiden ne anlamak gerektiği hususu da idarenin sorumluluğunun ortadan kalkıp kalkmadığı açısından belirleyicidir. İdare ile kamu hizmetlerinin yürütülmesi örneğinde olduğu gibi belirli hukuki ilişki içinde bulunan kişinin davranışından idarenin sorumlu tutulmalıdır.⁴⁸ Zira hizmetin asli sorumlusu sıfatıyla idarenin denetim yetkisi bulunduğu gibi hizmet de idare adına yürütülmektedir. Bu kapsamda deprem bakımından değinilmesi gereken bir diğer konu yapı denetim kuruluşlarının kusurlarının idarenin sorumluluğu üzerindeki etkisidir.

Yapı denetim kuruluşları Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'ndan aldıkları izin belgesi ile münhasıran yapı denetimi görevini yapan, ortaklarının tamamı mimar ve mühendislerden oluşan tüzel kişiler olarak tanımlanmıştır (4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun,

⁴⁶ Petit/Frier, s.735.

⁴⁷ Danıştay 10. Daire, 13.09.1993, Esas:1993/724, Karar: 1993/3146, <https://legal-bank.net/belge/d-10-d-e-1993-724-k-1993-3146-t-13-09-1993-danistay-10-daire-karari/529309/>

⁴⁸ Kaplan, s.327.

m. 2/2-ı) Yapıların denetimindeki temel amaç, can ve mal güvenliğini sağlamaktır. Yapı denetim kuruluşları, yapının ruhsat ve eklerine, fen, sanat ve sağlık kurallarına aykırı, eksik, hatalı ve kusurlu yapılmış olması nedeniyle ortaya çıkan yapı hasarından dolayı idare ve yapı malikine karşı denetçi mimar ve mühendisler, proje müellifleri, laboratuvar görevlileri ve yapı müteahhidi ile birlikte kusurları oranında sorumludurlar. Bu sorumluluğun süresi; yapı kullanma izninin alındığı tarihten itibaren, yapının taşıyıcı sisteminden dolayı on beş yıl, taşıyıcı olmayan diğer kısımlarda ise iki yıl olarak düzenlenmiştir (m. 3/2). Yapı denetim kuruluşları yapıda kullanılan malzeme ve imalatın teknik şartname ve standartlara aykırı olduğunu tespit etmesi halinde (m. 2/3-e) ruhsat ve eklerine aykırı uygulama yapılması halinde (m. 2/3-g) idareye bu eksiklik ve aykırılıkları bildirmekle yükümlüdür. Buna rağmen idarenin işlem yapmaması halinde yapı denetim kuruluşunun sorumluluğundan söz edilemeyecektir. Belirtmek gerekir ki yapı denetim kuruluşlarının denetim görevini gereği gibi yerine getirmemesi nedeniyle ortaya çıkan zararlardan idareye karşı yapı denetim kuruluşu kusuru oranında sorumlu olmakla birlikte zarara uğrayan üçüncü kişiler bakımından idare sorumludur. Yapı denetim kuruluşunun kusuru idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Zira yapı denetim kuruluşları üzerinde idarenin denetim yetkisi olduğu gibi bu kuruluşlar yapı denetim faaliyetini idare adına yerine getirmektedir.

Nitekim Danıştay'ın yapı denetim faaliyetlerine ilişkin idarenin kusuru oranında kusurlu sorumluluğuna hükmettiği kararlar mevcuttur. Bir öğretim görevlisinin ikametgâhının altındaki otoparkta depolanan on beş bin adet kitap ve çalışmalarının idarenin kusurundan kaynaklı olarak su basması nedeniyle yok olması nedeniyle açtığı davada, idare diğerleri yanında ruhsata aykırı bir yapıya ilişkin sorumluluğun yapı denetim firmasına ait olacağı şeklinde savunmada bulunmuştur. Danıştay, sorumluluğunda bulunan patlayan su borusunun bakım ve onarımı hizmeti yönünden ve zararın meydana gelmesinde etken olduğu belirlenen hatalı ve projeye aykırı imalatın bulunduğu yapının onaylı projesine uygun tamamlanmasını sağlama, projeye aykırı yapıyla ilgili yasal işlem yapma görevini yerine getirmeme yönünden idarenin sorumlu olduğunu tespit ettikten sonra yapının ruhsata aykırı, eksik ve hatalı yapılmasından kaynaklanan zarardan davalı idare dışında yasal sorumluluğu bulunan yapı denetim kuruluşu

ve müteahhit gibi ilgililerin kusur oranlarının ayrı ayrı belirlenerek tazminata hükmedilmesi gerektiğine karar vermiştir.⁴⁹

Bir başka uyuşmazlıkta inşaatın onaylı projesine uygun tamamlanmasını sağlama ve projeye aykırı yapılarla ilgili yasal işlem yapma görevini yerine getirmeme yönünden yine idarenin somut uyuşmazlıkta belediyenin sorumlu olduğu tespitinden sonra istinat duvarının yıkılması sonucu sular altında kalan aracın zarar görmesinde yapı kullanma izin belgesi bulunmayan yapıda ikamet eden davacının da kusuru bulunduğu istinaden idare ve zarar görenin kusurları belirlenerek tazminata hükmedilmesi gerektiğine karar vermiştir.⁵⁰

Deprem kapsamında söz konusu olabilecek bir diğer durum, “fiili memur” teorisinin uygulanabileceği durumlarda idarenin sorumluluğu hususu olacaktır. Deprem konusunda özellikle arama-kurtarma faaliyetleri sırasında, deprem alanının büyüklüğü ve koordinasyondaki eksiklikler arama-kurtarma faaliyetinin aciliyeti nedeniyle kamu görevlisi statüsünde olmayan yurttaşların faaliyetin yürütülmesine katılımlarını gerekli kılmıştır. Kamu görevlisi statüsünde olmayan ya da idareden aldığı yetki ile arama-kurtarma faaliyetine katılımın söz konusu olduğu durumlarda faaliyetten kaynaklı makul kabul edilecek sınırlardaki kusurlardan doğan zararlar ortaya çıkmışsa “fiili memur” teorisi uygulanarak ortaya çıkan zararların idarece tazmininin gerektiği kanısındayız. Zira fiili memur teorisinin uygulandığı hallerden birisi de savaş, tabi afet gibi olağanüstü durumlardır. Bu gibi hallerde kamu hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi için kamu görevlisi statüsünde olmayan kişinin işlemleri idarenin işlemi gibi geçerli kabul edilmekte⁵¹ ve doğan zararlar da idarece karşılanmaktadır.⁵² Doğal afetlerde görev alan AFAD gönüllülerinin⁵³ fiillerini de bu çerçevede idarenin bir eylemi gibi kabul etmek gerekir.

⁴⁹ Danıştay 8. Daire, 23.09.2021, Esas:2017/6312, Karar: 2021/4075, danistay.gov.tr,

⁵⁰ Danıştay 8. Daire, 10.02.2021, Esas:2016/15216, Karar:2021/778, danistay.gov.tr

⁵¹ Atay, s.270.

⁵² Ulusoy, s.409.

⁵³ 23.03.2022 tarihli Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliğinde (R.G.24.02.2022, Sayı:31760), AFAD gönüllüsü: Dayanışma ve yardımlaşma amacıyla kişisel çıkar gözetmeksizin ve hiçbir maddi beklentisi olmadan sadece topluma faydalı olmak arzusu ve kendi isteğiyle fiziksel gücünü, zamanını, bilgi birikimini, yeteneğini ve deneyimini kullanarak afet ve acil durum öncesinde, sırasında ve sonrasında toplum hizmeti çalışmalarına katkı sağlayan fiil ehliyetine sahip kişiler olarak tanımlanmıştır.

B- Depremden Kaynaklanan Zararlardan İdarenin Kusursuz Sorumluluğu

Depremden kaynaklanan zararlar yukarıda da belirtildiği üzere koşulları gerçekleşmişse kusurlu sorumluluk esasına göre tazmin edilmektedir. Mücbir sebep değerlendirmesi yapılırken önlenemezlik ölçütü çerçevesinde idarenin depremin zararlı etkilerini önlemesinin mümkün olup olmadığı incelenmektedir. İdarenin kusuru varsa bu durum mücbir sebep nitelenmesine engel teşkil ettiği gibi idarenin kusurlu sorumluluğunu da gündeme getirmektedir. Böyle bir durumda kusur sorumluluğu asli nitelikte olduğundan sonrasında kusursuz sorumluluğa gidilmemektedir. Depremin mücbir sebep olarak nitelenmesi halinde ise mücbir sebebin idarenin hem kusurlu hem de kusursuz sorumluluğunu kaldırdığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte idarenin kusuru mücbir sebepten kaynaklanan zararda artışa neden olmuşsa, idarenin oluşan zarardan sorumlu olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴ Depremden kaynaklanan bireysel ve olağanüstü zararlardan, kusurlu davranışları zararın artışına neden olmuşsa idarenin kusurlu sorumlu olacağı, bununla birlikte bu durumda depremin mücbir sebep olarak nitelenemeyeceği belirtilerek mücbir sebepten kaynaklı bireysel ve olağanüstü zararlardan idarenin kusursuz sorumluluğuna gidilemeyeceği ileri sürülmektedir.⁵⁵

Yargı kararlarında doğa olayları nedeniyle idarenin kusuru olmasa bile kusursuz sorumluluk esasına göre sorumlu tutulduğu kararlar da vardır.⁵⁶ Beklenmeyen hal konusunda bahsedildiği üzere kimi zaman doğa olayları mücbir sebep olarak değil beklenmeyen hal olarak nitelenmek suretiyle idarenin kusursuz sorumluluğunun işletilmesi arayışı söz konusu olabilmektedir.

Kusursuz sorumluluk bakımından öne çıkan görüş idarenin hiçbir kusuru olmasa dahi depremden kaynaklanan zararları sosyal devlet ilkesi gereği karşılaması gerekliliğidir.⁵⁷ Nitekim kusursuz sorumluluğun temeli sosyal devlet kavramı ile de açıklanmaktadır.⁵⁸

⁵⁴ Atay, s.360.

⁵⁵ Kutlu, s.19.

⁵⁶ AYİM, 2.Daire, Esas:1993/6, Karar:1993/147, 14.04.1993, nakleden Yayla, İdare Hukuku, s. 371.

⁵⁷ Kutlu, s.19.

⁵⁸ Gözübüyük/Tan, s. 722.

Fransız hukukunda doğal afetler nedeniyle uğranılan zararların kusura sorumlu hallerinden sosyal risk ilkesi gereğince uygulanması gerektiği savunulmuştur. Bunun dayanağı olarak da 1946 Fransız Anayasası'nın Başlangıç kısmında yer alan "ulusal felaket hallerinden doğan külfetler karşısında bütün Fransızların eşitlik ve dayanışma halinde olması" gerektiği ifadesi gösterilmiştir. Diğer yandan pozitif hukuk değerindeki bu düzenlemenin son derece geniş kapsamlı olması nedeniyle ancak bir yasal düzenlemeyle kapsamı belirlenmek suretiyle uygulama kabiliyeti kazanacağı ifade edilmiştir.⁵⁹

Sosyal devlet ilkesi sadece idarenin sorumluluğu bakımından değil sorumluluğun kapsamı belirlenirken ekonomik ve sosyal yönden korunmaya muhtaç yurttaşlar lehindeki anayasal tercihlerin dikkate alınması gerekliliği ile özel hukukta da geçerli bir ilke olarak kabul edilmektedir.⁶⁰

Belirtmek gerekir ki sosyal devlet yanında sorumluluk kaynağı olarak kolektif kusur kavramı da önerilmiştir. Kolektif kusurun dayanağı olarak Anayasa'nın başlangıç kısmında yer alan "milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olma" düzenlemesi gösterilmiş ve bunun hukuki ifadesi toplumsal sorumluluk olarak ele alınmıştır.⁶¹

Gerçekten de 1982 Anayasası'nın Başlangıç kısmında ifade edildiği üzere her Türk vatandaşı, Anayasa'daki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine sahiptir. Türk vatandaşlarının hak ve ödevlerde, nimet ve külfet-

⁵⁹ 1946 düzenlemesinden önce dönemin Başkanı Doumergue tarafından 1930 yılında sel felaketi mağdurlarının ziyareti sırasında nedeni ne olursa olsun ortaya çıkan sonucun önemine vurgu yapan ve tıpkı savaş mağdurları gibi sel felaketi mağdurlarının da zararlarının karşılanacağı yolundaki açıklamaları doğal afetler konusunda kusursuz sorumluluk ilkesinin uygulanması yolundaki görüşlerin öncüsü olarak ele alınmıştır. Marcel Waline, *Droit Administratif*, 7. Éd. Éditions Sirey, Paris 1957, s.718-719.

⁶⁰ Rona Serozan, *Tazminat Hukukunda Yeni Eğilimler*, in *Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu*, Ankara 12-13 Mayıs 1979, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 175 (45-59).

⁶¹ *İdare Hukuku Yönünden Deprem Hukuksal Sonuçları Toplantısı*, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, Kayhan Matbaası, İstanbul, (2000), s.162.

lerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duyguları ifade edilmiştir. Karşılıklı sevgi, kıvançta ve tasada ortaklaşma arzusu depremde somutlaşmıştır. Depremzedelerin acılarıyla ortaklaşmak, yaraları sarmak için depremde zarar gören illere yardım amacıyla toplum seferber olmuştur. Bu çerçevede depremde zarar görenler için manevi olarak toplum tarafından sahiplenmek de yaşadıkları acı ve üzüntülerin bir nebze olsun hafiflemesini sağlamıştır.

Ancak depremin etkilerini ortadan kaldırmak bireylerin çabalarını aşan boyuttadır. Ayrıca belirtilen görev, devlete verilmiştir. Devlet depremzedelerin yaşadığı acıların dindirilmesi adına cezai ve hukuki sorumluluk mekanizmalarıyla anılan görevini yerine getirmek yükümlülüğü altındadır. Hukuki sorumluluk mekanizması çerçevesinde idarenin sorumluluğu işletilerek depremde kaynaklanan zararların tazmini sağlanacaktır. Halihazırda 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun ile genel hayata etki eden afetler sonrasında alınacak tedbirler ve yapılacak yardımlar düzenlenmiştir. Kanun'da maddi zararların karşılanması için maddi zararların tazmini mekanizması, konut ve işyeri yaptırma ve kredi verme olanakları şeklinde belirlenmiştir (madde 29). Depremde yaşanan dayanışmanın bir devamı niteliğinde sonrasında teknik hukuki mekanizmaları yurttaş bakımından daha ulaşılabilir kılmak için sorumluluk hukuku bakımından hazırlanacak kanun teklifleri, kısa vadede de halihazırdaki depremin yaralarını sarmak amacıyla 7269 sayılı Kanun'da yapılması gereken değişiklikler "Türkiye Büyük Millet Meclisine Vatandaş Çağrısı" başlığıyla kaleme alınmıştır.⁶² Yine depremzedelerin sorumluluk hukuku çerçevesinde başvurulabilecek hukuki mekanizmaların karmaşıklığına binaen ya özel bir yasa çıkarılması ya da 7269 sayılı Kanun'a getirilecek değişikliklerle depremzedelerin uğradıkları tüm zararların karşılanması önerilmiştir.⁶³ Nitekim Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Yol Açtığı Zararların Giderilmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Karar-

⁶² Artuk Ardıçoğlu, https://kisadalga.net/haber/detay/turkiye-buyuk-millet-meclisine-vatandas-cagrisi_62196, 27.03.2023.

⁶³ Ali D. Ulusoy, Depremden Dolayı Devlet Kurumlarının Mali Sorumluluğu, 22.02.2023, <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-d-ulusoy/depremde-dolayi-devlet-kurumlarinin-mali-sorumlulugu,38818>, ET. 29.03.2023.

namelerde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi TBMM'ye sunulmuştur.⁶⁴ Yine birinci dereceden bütün aile fertlerini kaybetmiş her çocuğa, 18 yaşını doldurana kadar bir asgari ücret tutarında aylık bağlanmasına ilişkin kanun teklifi de TBMM'ye sunulmuştur.⁶⁵

Kolektif kusur nedeniyle toplumsal sorumluluğa gidilerek idarenin hukuki sorumluluğuna hükmedilmesi idareye büyük bir mali yük getireceği gerekçesiyle eleştirilebilir. Ancak depremde önce alması gereken önlemler konusunda idarenin daha titiz davranmasını sağlayacağı düşünüldüğünde, aslında daha az maliyetli olacağı söylenebilir.⁶⁶ Gerçekten de telafisi imkânsız can kayıpları ve ekonomik bakımdan maliyetli yıkımlar önlenerek, genel yaşamı etkileyen afete dönüşmesi engelleneceğinden, depremler, idare bakımından çok daha az maliyetli olacaktır.

Bu kapsamda sosyal dayanışma düşüncesinin somutlaşmış örneği olarak zararların tazminine yönelik fonların kurulması söz konusu olabilir. Nitekim kanun koyucu tarafından depremde sonra Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun kabul çıkarılmıştır. Ancak bu Kanun⁶⁷ ile kurulan Fonun amacı “doğal afetler nedeniyle genel hayata etkili afet bölgesi ilan edilen alanlarda; imar, altyapı ve üstyapı çalışmaları için gerekli kaynağın sağlanması, yönetilmesi ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılması”dır. Zararın tazminine yönelik kurulacak fon sistemi toplumsal dayanışma mekanizmasını yaşama geçirme aracıdır. Söz konusu sistem yargı önünde idarenin sorumluluğu yolunun işletilmesinden daha kolay şekilde zararın tazminini mümkün kılarken kimi zaman alternatif kimi zaman da tamamlayıcı şekilde uğranılan zararların tazminini sağlamaktadır.⁶⁸

Böyle bir düzenlemenin bulunmaması halinde, depremde kaynaklı karşılanmayan bazı zararların manevi tazminat yoluyla karşılanması mümkün görünmektedir. Manevi tazminat yoluyla idarenin

⁶⁴ <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y6/T2/WebOnergeMetni/ba9eb15c-1180-4813-8776-73fc7d896c79.pdf>

⁶⁵ <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y6/T2/WebOnergeMetni/dafa1a42-5888-4278-acf1-8952d64a11ae.pdf>

⁶⁶ İdare Hukuku Yönünden Deprem Hukuksal Sonuçları Toplantısı, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, Kayhan Matbaası, İstanbul, (2000), s.162.

⁶⁷ 15.03.2023, Kanun No: 7441, R.G., 21.03.2023, Sayı: 32139.

⁶⁸ Alexis Frank, *Le Droit de la Responsabilité Administrative à l'Épreuve des Fonds d'Indemnisation*, L'Harmattan, Paris 2008, s.43.

deprem bakımından alması gereken önlemlerde daha titiz davranması sağlanacağı gibi bu yol, depremzedelerin zararlarının da tam olarak karşılanmasında etkili bir hukuki araç olarak kullanılabilir.

A. Manevi Zararların Tazmin Aracı Olarak Tam Yargı Davası

1. Tam Yargı Davalarının Kapsamı

İdari yargıda depremde kaynaklanan manevi zararların tazmini tam yargı davası ile sağlanabilecektir. Tam yargı davalarında manevi zararlar karşılığında manevi tazminata hükmedilmektedir. Ancak dava yolu yerine depremde kaynaklanan zararların tazmini için kanun koyucu özel bir kanun ile idarenin sorumluluğunu düzenleyebilir. Zira kanun koyucu özel bir kanun ile birçok davaya konu olabilecek uyuşmazlıklar bakımından alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemi öngörebilmektedir. İdari uyuşmazlıklar bakımından sulh yoluyla uyuşmazlıkların yargıya taşınmadan çözümlenmesi yolu tercih edilmektedir. 659 sayılı KHK⁶⁹ ile idari uyuşmazlıkların sulh yoluyla çözümlenmesi konusu düzenlenmiştir. İdari işlemlerden kaynaklı ihlaller bakımından ihtiyari olarak sulh yoluna başvurulabileceği düzenlenmişken idari eylemlerden kaynaklı ihlaller nedeniyle 2577 sayılı İYUK'un 13. maddesi kapsamında idareye yapılan zorunlu başvuruların sulh başvurusu olarak kabul edileceğini düzenlemiştir (m. 12/1). Yine 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun bu çerçevede kabul edilmiş bir kanundur. Ancak söz konusu Kanun'da sadece maddi zararların karşılanması düzenlenmiş, manevi zararların tazminine ilişkin hükümlere yer verilmemiştir. 659 sayılı KHK ile öngörülen usulde talep edilecek zararın türü konusunda bir ayırım yapılmadığından manevi zararların tazminin de talep edilmesi mümkündür. Ancak bu usulün uygulamada rağbet görmediği ve bu kapsamda etkili bir başvuru yolu olmadığı ifade edilmektedir.⁷⁰ 5233 sayılı Kanun'da manevi tazminat konusu düzenlenmediği için sonrasında karşılanmayan manevi zararlar ne-

⁶⁹ Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri ve Özel Bütçeli İdarelerde Hukuk Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, R.G., 02.11.2011, Sayı: 28103.

⁷⁰ Mehmet Karaarslan, İdarenin Taraf Olduğu Uyuşmazlıkların Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri ile Giderilmesi, *TBB Dergisi*, 2019, Sayı: 140, s. 90 (71-113), <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2019-140-1816>.

deniyle birçok dava açılmış konu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu ile de taşınmıştır.

Danıştay, Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararlarına atıfta bulunmak suretiyle 5233 sayılı Kanun uyarınca karşılanmayan manevi zararın idare hukukunun tazminata ilişkin ilke ve kuralları çerçevesinde 2577 sayılı Kanun'un öngördüğü usullere tabi olarak talep edilebileceğine karar vermiştir.⁷¹

Depremden kaynaklı manevi zararların tazmini taleplerinde de özel bir düzenleme yokluğunda 2577 sayılı Kanun uygulama alanı bulacaktır. İdari yargıda tam yargı davaları ile idarenin hukuki sorumluluğuna işlerlik kazandırılmaktadır. Hukuk devleti ilkesine işlerlik kazandıran iptal davaları⁷² yanında tazminat taleplerinin karara bağlandığı tam yargı davaları da aslında idarenin hukuk sınırları içinde kalmasını sağlamaktadır. Zira tam yargı davaları sadece uğranılan zararın tazminiyle sınırlı bir çerçevede hukuk devleti ilkesine hizmet etmemekte, bu davalarda hukuka aykırı hareket eden idarenin işlem ve eylemlerinin yaptırımını olarak tazminata hükmedilmek suretiyle sonrası için caydırıcı bir işlev üstlenerek idarenin hukuk sınırları içinde kalmasını sağlamaktadır.⁷³

Tam yargı davalarında manevi zarar, parasal olarak belirlenmekte ve tazmin edilmektedir. Bu durum mahkeme kararlarında bir zorunluluk olarak ifade edilmektedir. Gerçekten de idari yargı denetiminin kapsamına getirilen sınırlamalar ve uygulamada tam yargı davasının tazminat davası olarak dar kapsamlı ele alınışı⁷⁴ manevi zararın da

⁷¹ Danıştay 10. Daire, 16.06.2022, Esas: 2018/251, Karar: 2022/3287, www.danistay.gov.tr

⁷² Hukuk devleti, idare hukuku, idari yargı ve idari yargıda da özellikle iptal davasını birbiriyle özdeş gören görüş için bkz. İl Han Özay, *Günüşiğinde Yönetim*, İstanbul, Alfa, 1996, s.17; Bu görüşe karşın iptal davasının dava olmaktan çıkartılıp "myth" e dönüştürülmesinin hukuk devleti ilkesini zedeleyebileceği ve kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırılık teşkil edebileceği görüşü için bkz. Sait Güran, Kemal Berkarda, Taner Ayanoglu, Kahraman Berkarda, "İdari Yargılama ile İlgili Konular", Danıştay ve İdari Yargı Günü, 135. Yıl, 9 Mayıs 2003, Danıştay Matbaası, 2004, s.120-121.

⁷³ Sait Güran, "Türk İdare Hukukunda Tazminat Miktarının Saptanması", *Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu*, Ankara 12-13 Mayıs 1979, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980, s. 152.

⁷⁴ Özellikle idari eylemler bakımından tam yargı davalarının tazminat talebiyle sınırlı ele alınması, yargısal korunma ihtiyacı yeterince karşılanmadığı için bireylerin adli yargıya yönelmelerine neden olduğu gibi idari nitelikteki eylemlerinin

ancak parasal olarak tazminine imkân vermektedir. Oysaki parasal tazminatın yetersiz kaldığı ya da manevi zararı gidermede anlam ifade etmeyeceği hallerde idareyi bir edimde bulunmaya mahkûmiyet şeklinde tam yargı davasında kararlar verilebilmelidir.⁷⁵ Nitekim adli yargıca kişilik haklarının ihlali nedeniyle sadece tazminat şeklinde değil, tazminatın yerine ya da tazminat ile birlikte başka bir giderim yoluna hükmetme konusunda takdir yetkisi tanınmıştır (Borçlar Kanunu m.58/2).

2. Tam Yargı Davasında Tazmin Edilebilecek Manevi Zararlar

Manevi zararlar kişi varlığının ihlali nedeniyle kişilik değerlerinde irade dışında oluşan eksilme olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede kişilik hakları çerçevesinde korunan yaşam, vücut bütünlüğü, sağlık, şeref, haysiyet, isim, resim, özgürlük, ticari itibar gibi değerlerin ihlali nedeniyle ortaya çıkan zararın manevi tazminat şeklinde tazmini gerekir. Manevi zararın tazmini için kişilik hakkının ihlali nedeniyle ayrıca ihlal nedeniyle acı, elem, ızdırap duyulması gibi sübjektif unsurun varlığı mutlak şekilde aranmamalıdır. Zira acının tespiti için kullanılacak teknikler acıyı hafifletmek yerine daha da ağırlaştırabileceği gibi sübjektif unsurun aranması tüzel kişilerin manevi tazminat taleplerini bertaraf edebilecektir. Yine manevi tazminata ilişkin düzenlemede böyle bir şart da aranmamaktadır.⁷⁶ Nitekim tüzel kişilerin kişilik haklarının ihlali çerçevesinde tüzel kişiler lehine manevi tazminata hükmedilebileceği kabul edilmektedir. Bununla birlikte manevi tazminata hükmedilebilmesi için tüzel kişiliğin itibarının zedelenmesi ya da faaliyetlerinin açıkça olumsuz etkilenmesi şartı da aranmaktadır.⁷⁷ Fransız hukukunda da tüzel kişilerin manevi tazminattan yararlanabilecekleri kabul edilmektedir.⁷⁸

kapsamında da bir daralmaya neden olduğu görüşleri için bkz. Taner Ayanoglu, "Yargısal Korunma İşlevi Bakımından Tam Yargı Davasının Niteliği", Danıştay ve İdari Yargı Günü, 135. Yıl, 9 Mayıs 2003, Danıştay Matbaası, 2004, s.65.

⁷⁵ Güran, Türk İdare Hukukunda..., s. 159.

⁷⁶ Eren, s.553-557.

⁷⁷ Turan Yıldırım, "İdari Yargı", İdare Hukuku, 7. Baskı, Ed. Turan Yıldırım, Oniki-levha, İstanbul 2017, s.813.

⁷⁸ Hafida Belrhali, "Le préjudice moral des personnes publiques", RFDA, 2022, s.879, www.dalloz.com

Gerçekten manevi tazminata ilişkin Borçlar Kanunu'nda manevi tazminat istenebilecek zararlar; bedensel zarar, ölüm ve kişilik haklarının ihlali olarak düzenlenmiştir. Bedensel zararlar da olayın özellikleri göz önünde bulundurularak hâkimin zarar görene verilecek manevi tazminat miktarına karar vereceği düzenlenmiştir (m. 56/1). Zarar görenin yakınlarına verilecek manevi tazminatta ise bedensel zararın ağır olma koşulu aranmıştır. Ölüm halinde de yine ölenin yakınları lehine uygun bir miktar manevi tazminata hükmedilecektir (m. 56/2). Yine manevi tazminata hükmedilebilecek bir diğer hal olarak kişilik haklarını ihlalinden kaynaklanan manevi zararın tazmini için manevi tazminat öngörülmüştür (m. 58/1).

Deprem nedeniyle manevi tazminata konu olabilecek manevi zararlar da bu çerçevede; ölüm, bedensel zararlar, kişilik haklarının ihlali şeklindeki zararlar olarak ele alınabilir. Manevi zarar talep edebilecekler doğrudan zarar görenler ile yansıma yoluyla zarara uğrayan üçüncü kişilerdir. Ağır bedensel zarar ve ölüm halinde yakınlarının uğrayacağı manevi zararların karşılanması (TBK, m. 56) pozitif hukuktaki yansıma zarar örnekleri olarak ifade edilmektedir.⁷⁹ Danıştay da yansıma zararı; hukuka aykırı bir fiilin muhatabı olan kişiden başka birinin bu fiil nedeniyle zarara uğraması olarak tanımlayarak bir kimsenin ağır beden zararına uğraması veya ölmesi durumunda yakınlarının uğradığı zararı yansıma zarar olarak kabul etmektedir.⁸⁰ Depremde yaşamını yitirenlerin ya da ağır bedensel zarara uğrayanların yakınları da yansıma şeklinde uğradıkları manevi zararların tazminini talep edebileceklerdir.

Yansıma zarar konusunda değinilmesi gereken ve kimi zaman yargısal kararlara da konu olan bir durum, zarar gören ile yansıma yoluyla zarar gören arasındaki yakınlığın varlığı bakımından aralarında hukuki bir ilişkinin aranıp aranmayacağı meselesidir. Ölüm nedeniyle yansıma yoluyla talep edilebilecek manevi zarar bakımından zarara uğrayanın mirasçı sıfatını taşıması gibi bir şart aranmamaktadır. Resmi nikahlı olmayan eşin de hukuken geçerli ya da korunması gereken bir evlilik olarak kabul edilmese de ölüm nedeniyle duyulan elem ve üzüntü için

⁷⁹ Kılıçoğlu, s. 413.

⁸⁰ Danıştay 8. Daire, 17.06.2022, Esas: 2020/1977, Karar:2022/4234, www.danistay.gov.tr

manevi tazminat talep edebilmesi mümkündür.⁸¹ Öneriyıldız kararında AİHM de resmi nikahlı olmayan eşin ölümü nedeniyle manevi tazminata hükmetmiştir.⁸² Yakın akrabalık ilişkilerinde yakınlık unsurunun karine olarak kabul edilebileceği ancak yakınlığın tespiti bakımından ayrıca mağdurla yansıma yoluyla zarar gören arasında eylemli duygusal bir bağın varlığının da ispatlanması gerektiği belirtilmektedir.⁸³

Fransız hukukunda mağdurla yansıma yoluyla zarar gören arasında hukuki bir ilişkinin bulunması zorunluluğu aranmamaktadır.⁸⁴ Nitekim Fransız Danıştay'ı cerrahi müdahale nedeniyle gerçekleşen ölüm sonrası idarenin kusursuz sorumluluğu çerçevesinde ölen çocuğun boşanan anne ve babasının yeni eşlerinin çocukla geliştirdikleri duygusal yakınlığa binaen aralarında hukuki bir ilişki olmaksızın, manevi zararlarının tazmin edilmesi gerektiğine karar vermiştir.⁸⁵

3. Tam Yargı Davalarının Açılması

Depremden kaynaklanan manevi zararların idarece tam yargı davası kapsamında tazmin edilebilmesi için zararın idari bir işlemde ya da idari eylemden kaynaklanması gerekmektedir.

⁸¹ Karara konu uyumsuzluk, idare mahkemesinin imam nikahlı ve dört çocuklu eş için maddi ve manevi tazminata hükmedilmesi yolundaki kararının Danıştay 10. Dairesince "evlilik dışı birlikte yaşam nedeniyle hukukumuzda korunması gereken haklar bulunduğu kabul edilmediği" gerekçesiyle bozulması üzerine idare mahkemesince verilen ısrar kararının onanmasıdır. Onama kararına yazılan azlık oylarından birinde maddi tazminat ile manevi tazminat arasında ayırım yapılması dikkate değerdir. Karşı oyda imam nikahlı eş ve çocuklar lehine maddi tazminata hükmedilemeyeceği ancak manevi tazminata hükmedilmesinde hukuka aykırılık bulunmadığı belirtilmiştir. DİDDK, 17.10.1997, Esas:1995/79, Karar:1997/479, <https://legalbank.net/belge/d-idrddk-e-1995-79-k-1997-479-t-17-10-1997-danistay-idari-dava-daireleri-kurulu-karari/624343/>

⁸² Söz konusu karar ve resmi nikahlı olmayan eşin, yakın olarak kabul edilip resmi nikahlı eş ve çocuklarla eşit değerlendirilmesine ilişkin AİHM yaklaşımının ileride istenmeyen sonuçlar doğurabileceği yolundaki Yargıç Rıza Türmen'in muhalefet şerhi için bkz. AİHM Kararı, Öneriyıldız/Türkiye, 30.11.2004, Başvuru No: 48939/99, parag. 3, 167, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:%22FRE%22,%22appno%22:%2248939/99%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-67616%22}}>

⁸³ Enes Yıldırım, "Türk Hukukunda Yansıma Zararları", ABD, Sayı:2023/1, s.260, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2947849>

⁸⁴ Petit/Frier, s.737-738.

⁸⁵ Conseil d'État, section, 3 juin 2019, Mme Fougère-Derouet et M. Miet, n° 414098, kararına ilişkin Caroline Lantero, "Le préjudice causé par la mort d'un proche", RFDA, 2019, p.1115, www.dalloz.fr

İdari eylemin pozitif hukukta bir tanımı bulunmamaktadır. Danıştay içtihadı birleştirme kararında idari eylemi; idarenin fonksiyonu sırasındaki bir hareketi, bir olayı bir tutumu olarak tanımladıktan sonra, salt idari eylemler ve idari işlemin icrası için idari eylemler olarak ikiye ayırmıştır. Salt idari eylemler; bir idari karar ve işlemle ilgisi olmayan öncesinde, temelinde bir idari karar veya işlem olmayan eylemlerdir.⁸⁶

Depremden kaynaklı zararın kaynağı olarak idarenin deprem öncesinde, ya da deprem sonrasında arama-kurtarma başta olmak üzere diğer görevlerini yerine getirmedeki gecikme ve yetersizlik şeklinde hizmet kusuru sayılan faaliyetleri idari eylemdir. Özellikle idari işlemlerin ilgililerce uygulanması gerektiği durumlarda, idarenin ilgilileri denetleme konusunda hareketsizliği idari eylem olarak kabul edilmektedir.⁸⁷ Bu çerçevede idarenin deprem öncesi yerine getirmesi gereken binaların depreme dayanaklılığı konusundaki denetimi gerçekleştirmemesi idari eylemdir. Yine deprem sonrasında belirtilen arama-kurtarma ve diğer kamu hizmeti faaliyetleri çoğunlukla idari eylemler ile gerçekleştirildiğinden ortaya çıkan maddi ve manevi zararlar da idari eylemlerden kaynaklanmaktadır.⁸⁸

İdari eylemler bakımından yapılan salt idari eylem- idari işlemin icrasına ilişkin eylem ayrımının önemi kanun koyucu tarafından farklı hükümlere tabi tutulmasından ileri gelmektedir. Yargılama usulü bakımından idari işlemin icrasına yönelik eylemlerin kaynağı olan idari işlem kurucu nitelikte olduğu için bu eylemler idari işlemin hukuki rejimine tabidir.⁸⁹

Nitekim idari işlemin icrasına ilişkin idari eylemler İYUK'un 12. maddesinde düzenlenmişken salt idari eylemler 13. maddede düzenlenmiştir. İdari işlemin icrasına yönelik eylemlere ilişkin düzenlemeye göre; bir işlemin icrası sebebiyle doğan zararlardan dolayı tam yargı davaları, icra tarihinden itibaren dava süresi içinde açılabilir.

⁸⁶ DİBK, 14.04.1973, Esas:1972/2, Karar:1973/10, <https://danistay.gov.tr/assets/pdf/upload/2021-12-30-11-22-3618697.pdf>

⁸⁷ Taner Ayanoğlu, Uyuşmazlık Mahkemesi Kararlarına Göre İdari Eylemin Tanımlanması, Legal, İstanbul 2004, s.91.

⁸⁸ Ayanoğlu, Uyuşmazlık Mahkemesi..., s.270.

⁸⁹ Selami Demirkol, "İdare Hukukunda İdari Eylemler Olgusu", *Sayıştay Dergisi*, 2001, Cilt:12, Sayı:40, s.11; Ayanoğlu, Uyuşmazlık Mahkemesi ..., s.110-111.

Salt idari eylemler ise 13. madde hükümlerine tabidir. Söz konusu düzenlemeye göre; idari eylemlerden doğan zararların tazmini için açılacak tam yargı davalarında hakları ihlal edilenler dava açmadan önce eylemlerin öğrenildiği tarihten itibaren bir yıl ve her halde eylem tarihinden itibaren beş yıl içinde ilgili idareye başvurarak haklarının yerine getirilmesini istemeleri gereklidir. Tam yargı davaları ancak yapılan başvuru sonrasında istemin kısmen veya tamamen reddi halinde ret işleminin tebliği ya da isteme otuz gün içinde cevap verilmediği takdirde bu sürenin bittiği tarihten itibaren dava süresi içinde açılabilir (mad.13/1). Tam yargı davası açmadan önce idareye başvurma zorunluluğu ön karar kuralı olarak adlandırılmaktadır.⁹⁰ Ön karar kuralının istisnasına kanun koyucu tarafından düzenlemenin 2. fıkrasında yer verilmiştir. Buna göre; tam yargı davasının görevli olmayan adli yargı mercilerinde açılması halinde açılan davanın görev yönünden reddi halinde sonradan idari yargıda açılacak davalarda, idareye başvurma şartı aranmayacaktır. Ön karar idari dava açma süresinin başlangıcı olarak ele alınmaktadır. İdareye başvurulmadan dava açılması halinde idari merci tecavüzü sayılmakta (İYUK, m. 14/3-b) ve dosyanın görevli idari merciye tevdiine karar verilmektedir (İYUK, m. 15/1-e). Dosyanın gönderildiği idarenin 5018 sayılı Kanun'un I ve II sayılı cetvellerinde yer alan idarelerden bir olması halinde yukarıda belirtildiği üzere 659 sayılı KHK gereğince sulh başvurusu olarak değerlendirilerek işlem yapılacaktır (mad.12/1).⁹¹

Depremden zarar görenlerin hangi süre içinde idareye başvurabilecekleri sorusunun da yanıtlanması gerekmektedir. Kanun koyucu tarafından getirilen idari eylemin öğrenilme tarihinden itibaren bir yıl içinde başvurma koşulu, özü ve düzenlenme biçimi gereği idari eylemin ve eylemden kaynaklanan zararlı sonucun öğrenilme tarihi olarak ele alınmaktadır. Zararın öğrenilme tarihi de zarar türüne göre ayırım yapılarak ölüm halinde idari eylemin ve zararlı sonucun aynı anda gerçekleştiği, bedensel zararlar halinde kesin sağlık raporunun alındığı tarih, mallara gelen zararlarda ise somut duru-

⁹⁰ Georges Dupuis, Marie-José Guédon, Patrice Chrétien, Droit Administratif, 12e éd. Sirey, Paris 2011, s.626.

⁹¹ Turgut Candan, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s.501.

mun özelliklerine göre belirleme yapılması gerektiği kabul edilmektedir.⁹²

Danıştay kimi zaman hak arama özgürlüğünün bir gereği olarak, idareye başvuru için öngörülen en geç beş yıllık sürenin, idari eylemin tamamlandığı ve yol açtığı zararın ortaya çıktığı tarihten itibaren hesaplanması gerektiğine hükmetmektedir.⁹³ AİHM'nin kararını⁹⁴ referans alarak mahkemeye erişim hakkı bakımından değerlendirme yaparak verdiği kararda ise Danıştay'a göre; “*Kanun'da öngörülen ve hak düşürücü niteliği haiz olan; “bir ve beş yıllık sürenin” her durumda öğrenme ve/veya eylem tarihinden itibaren başlatılmasının mümkün olmadığı, zararın kaynağı ile zararın tüm unsurları ile tespit edilmesi gerektiği, özellikle; eylem nedeniyle oluşan bedensel zararın bütün unsurları ile öğrenildiğinin kabul edilebilmesi için, eylemin doğurduğu zarar tüm unsurları ile oluşmalı ve sonlanmalıdır*”.⁹⁵

Anayasa Mahkemesi de süreaşımı yönünden reddedilen dava nedeniyle yapılan bireysel başvuruda mahkemeye erişim hakkının ihlali kararında eylemin idariliğinin veya yol açtığı zararın ya da arasındaki illiyet bağının eylemden sonra anlaşıldığı veya ortaya konulabildiği durumlarda dava açma süresinin bu tarihlerden sonra başlayacağına karar vermiştir.⁹⁶

Depremde özellikle bedensel zararların beş yıllık sürelerden sonrasında tüm sonuçlarıyla ortaya çıkması olasıdır. İdareye 13. madde kapsamında yapılan başvurularda ve sonrasında davalarda süreaşımı bulunup bulunmadığı değerlendirmesinde zararın depremden kaynaklandığının ve tüm sonuçlarıyla ortaya çıktığı tarihin esas alınması gerekir.

Depremden kaynaklanan zararların idari işlemde kaynaklanması halinde ise manevi tazminat talebiyle açılacak tam yargı davaları

⁹² Serdar Özgüldür, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında Tam Yargı Davaları, Yetkin Yayınları, Ankara 1996, s.64-65.

⁹³ Danıştay 10. Daire, 20.12.2006, Esas: 2004/2931, Karar:2006/7287, www.danistay.gov.tr

⁹⁴ AİHM, 17.09.2013 tarihli ve 59601/09 Başvuru numaralı kararı, Eşim/Türkiye,

⁹⁵ Danıştay 8. Daire, 10.06.2022, Esas:2021/391, Karar:2022/4030, www.danistay.gov.tr

⁹⁶ AYM, Aladdin Özdemir, B. No: 2018/36426, 21/10/2020, § 35, <https://kararlar-bilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/36426>

konusunda davacıya tanınan seçeneklerden birinin kullanılması gerekir. Davacı idari işlem nedeniyle uğradığı zararlar için ya doğrudan veya iptal davası ile birlikte veyahut iptal davasının karara bağlanması üzerine tam yargı davası açacaktır (İYUK, m. 12).

İdari işlem ve idari eylemin birlikte hak ihlaline neden olması halinde ise İYUK'ta dava açma süresinin nasıl hesaplanacağına ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Danıştay ilgililerin dava açma haklarının kullanmalarını engelleyecek yorumlamayı dışlayarak hak ihlali-ne idari işlem ve idari eylem olarak nitelendirilen birden fazla idari tasarrufun zarara yol açmaları yönünden ayrılması mümkün değil ise dava açma süresinin, hak arama özgürlüğünün bir gereği olarak ilgililere zararın doğduğu tarihten itibaren bir yıl içinde idareye başvuru ve daha sonra dava açma olanağı tanıyan İYUK'un 13. maddesine göre belirlenmesi gerektiğine hükmetmiştir. Aksi yöndeki idari işlemlerin ayrılmak suretiyle dava açma süresinin İYUK'un 12. maddesi kapsamında hesaplanmasını ise zorlama bir yorum olarak nitelemiştir.⁹⁷

B. Manevi Tazminatın Hesaplanması

Manevi tazminat hâkim tarafından takdiri hesaplanmaktadır. Uygulamada düşük takdir edilen manevi tazminat miktarının artırılmasına yönelik, ıslah, faiz gibi kurumlar söz konusudur.

1. Manevi Tazminatın Takdiri Niteliği

Danıştay kararlarında manevi tazminatın patrimonial meydana gelen bir eksilmeyi karşılamaya yönelik bir tazmin aracı değil, tatmin aracı olduğu kabul edilmektedir. İdari yargılama hukukunda manevi tazminat, başka giderim yolları olmadığından parasal olarak belirlenmektedir. Tazminat miktarı mahkemece belirlenirken somut olayın özelliklerine göre bir değerlendirme yapılması gerektiğinden manevi tazminatın kanun ile belirlenmesi de gerçekçi bulunmamaktadır. Manevi tazminatın bir yandan zenginleşmeye yol açmayacak şekilde belirlenmesi gerekmekte bir yandan da tam yargı davalarının niteliği

⁹⁷ Danıştay 10.Daire, 28.05.2007, Esas: 2005/9126, Karar: 2007/3069, www.danistay.gov.tr

gereği takdir edilecek miktarın aynı zamanda duyulan elem ve ızdırabı giderecek bir oranda olması gerekmektedir.⁹⁸

Mahkeme tarafından takdir edilecek manevi tazminat miktarının belirlenmesinde belli kıstaslar ve taraflar bakımından da belli bir dengeleme dikkate alınmaktadır. Danıştay manevi tazminat belirlerken miktarın; olayın, zararın ve varsa idarenin kusurunun ağırlığını ortaya koyacak, hukuka aykırılığı özendirmeyecek nitelikte olması gerektiğini belirlerken manevi tazminata konu benzeri olayların bir daha yaşanmaması için caydırıcı ve aynı zamanda cezalandırıcı olacak şekilde belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer yandan ise idari faaliyetin niteliği ve idarenin sorumluluk sebebi gözetilerek hakkaniyetli, idareye aşırı mali külfet yüklemeyecek makul bir tutar olması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁹

Manevi tazminat miktarı mahkemece belirlenirken davacının ekonomik ve sosyal durumu dikkate alınmakta ve davacının zenginleşmesine yol açmayacak şekilde manevi tazminat miktarı hesaplanmaktadır. Bu yaklaşım; manevi tazminat miktarı belirlenirken ön planda tutulacak unsurun manevi tazminatın idare bakımından yaptırım gücünü haiz olması gerekliliği nedeniyle eleştirilmektedir. Manevi tazminatın, idarenin manevi tazminat yükünü dikkate alarak hukuk sınırları içinde kalmayı, üstlendiği faaliyetleri gereği gibi yerine getirmeyi tercih etmeye sevk edecek miktarda olması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Manevi tazminatın idarenin hukuk sınırları içinde kalmalarını sağlayıcı işlevi Anayasa Mahkemesi'nin kamulaştırmasız el atma davalarına ilişkin yapılan bir bireysel başvuru kararında açık bir şekilde tespit edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre; ilk derece mahkemelerinin sadece kamulaştırma bedelinden ibaret olan maddi tazminata hükmetmeleri bunun dışında manevi tazminat gibi başka yaptırımlar uygulamamaları, idarelerin olağan kamulaştırma usulüne başvurmak yerine kamulaştırmasız el atma uygulamasını tercih etmelerine sebep olmaktadır.¹⁰¹

⁹⁸ Danıştay 10. Daire, 16.06.2022, Esas: 2018/251, Karar: 2022/3287, www.danistay.gov.tr

⁹⁹ Danıştay. 8.D, E.2020/4072, K.2022/4022, 10.06.2022.

¹⁰⁰ Candan, s.205.

¹⁰¹ AYM, Kübra Yıldız ve diğerleri [GK], B. No: 2018/32734, 28/7/2022, § 88, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/32734>

Manevi tazminat belirlenirken davacının ekonomik ve sosyal durumunun dikkate alınmasına getirilen bir diğer eleştiri ise tazminat miktarının sosyal konum, şöhret ve itibarıyla orantılı olarak artmasının sosyal devlet ilkesine aykırılık teşkil ettiği ve “seçkinci” bir tutum olduğu şeklindedir.¹⁰²

Gerçekten de davacının öznel koşullarından daha çok hukuka aykırılığın ve bu aykırılığın neden olduğu mağduriyetin ağırlığının esas alınmasının hakkaniyete daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu kapsamda idarenin işlem ya da eylemindeki ağır hukuka aykırılıklar ya da tekrarlayan hukuka aykırılıklar nedeniyle ortaya çıkan zararlar bakımından belirlenecek manevi tazminat miktarında idare için yaptırım niteliğinin ön plana çıkarılması gerekmektedir. Deprem bakımından yıkımın ve kayıpların büyüklüğü ile özellikle 1999 depremi sonrasında idarenin etkili bir şekilde depreme hazırlık kapsamında önlem almadığı göz önünde tutularak manevi tazminatın yaptırım niteliğinin ön plana çıkarılması gerektiğini söyleyebiliriz.¹⁰³

Ancak uygulamada manevi tazminatın zenginleşme aracı olmayacağı yaklaşımı ön planda tutularak¹⁰⁴ ya da tazmin aracı değil tatmin aracı olarak ele alınması¹⁰⁵ nedeniyle düşük miktarlara hükmedilmektedir.

Manevi tazminat miktarının düşük tutulması temyiz aşmasında bozma sebebi sayılmaktadır. Nitekim kapatılan AYİM tarafından verilen kararlara karşı yapılan temyiz incelemesinde Danıştay manevi tazminat miktarını düşük bulduğu için bozma kararları vermiştir. Danıştay olayın gerçekleşme şekli ve zararın niteliği dikkate alındığında, mahkemece takdir edilen manevi tazminat miktarının, uğranılan za-

¹⁰² Rona Serozan, “Tazminat Hukukunda Yeni Eğilimler”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 176.

¹⁰³ 1999 depreminin hemen sonrasında kaleme alınan çalışmada Meksika örneği üzerinden depremin neredeyse hiçbir zarara neden olmadan atlatılabileceği temennileri Türkiye için dile getirilmiştir. Kutlu, s.16. Ancak 6 Şubat 2023 depremi göstermektedir ki idare bu konudaki yükümlülüklerini yerine getir(e)memiştir. 1999 depremi sonrasında mahkemeye yansıyan uyuşmazlıklar bakımından manevi tazminatın da caydırıcı işlevini yerine getirmediğini söyleyebiliriz.

¹⁰⁴ Yıldırım, İdari Yargı, s.810.

¹⁰⁵ Gözler, s.1309-1310, AYİM ve Danıştay tarafından hükmedilen düşük tazminat miktarlarına ilişkin kararlar da yer almaktadır.

rara göre orantısız ve düşük kaldığı, duyulan elem ve ıstırapı kısmen de olsa giderecek düzeyde olmadığı ve manevi tazminat isteminin tamamına hükmedilmesi gerektiği,¹⁰⁶ uğranılan zarara göre orantısız ve düşük kaldığı, duyulan elem ve ıstırapı kısmen de olsa giderecek düzeyde olmadığı, olay şartları ve davacının durumu göz önüne alınarak yeniden takdir edilmesi gerektiği,¹⁰⁷ *davacıların yakınlarının 32 yaşında şehit olduğu, eşinin genç yaşta dul kaldığı, henüz 6 ve 4 yaşında olan çocuklarının babasını kaybettiği göz önünde bulundurularak davacıların tüm hayatları boyunca yaşayacağı acı ve üzüntü nedeniyle manevi varlıklarında meydana gelen zararın giderilebilmesi için makul ve hakkaniyetli bir miktarda manevi tazminata hükmolunması gerekirken yetersiz miktarda manevi tazminata hükmedildiği*¹⁰⁸ gerekçeleriyle bozma kararları vermiştir.

Belirtmek gerekir ki idari yargı yerlerince düşük miktarlarda manevi tazminata hükmedilmesi sonrasında bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi ya da AİHM tarafından ihlal kararı verilmesine neden olmakta ve manevi tazminata hükmedilebilmektedir.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin¹⁰⁹ 41. maddesinde AİHM'ye Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili devletin iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırıabiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil tazmin verme yetkisi çerçevesinde manevi tazminata hükmedebilmektedir.

Yine Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru üzerine yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine manevi tazminata hükmedebilmektedir (6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, m. 50/2)

Manevi tazminat, AİHS'nin 2. maddesinde yer alan yaşam hakkı bakımından devletin pozitif yükümlülüklerinin usuli boyutunun bir gereğidir. Yaşam hakkının korunması konusunda devletin pozitif yükümlülüklerinin usuli boyutu konusunda ikili bir ayrım yapılmaktadır.

¹⁰⁶ Danıştay 10. Daire, 06.06.2022, Esas: 2017/2903, Karar: 2022/3044; Danıştay 10. Daire, 06.06.2022, Esas: 2017/2910, Karar: 2022/3046, www.danistay.gov.tr

¹⁰⁷ Danıştay 10. Daire, 06.06.2022, Esas: 2017/2860, Karar: 2022/3045, www.danistay.gov.tr

¹⁰⁸ Danıştay 10. Daire, 30.05.2022, Esas: 2017/2968, Karar: 2022/2893, www.danistay.gov.tr

¹⁰⁹ https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

Kasten ya da saldırı veya kötü muameleler sonucu meydana gelen ölümlerde sorumluların cezalandırılmasına yönelik devletin etkili bir cezai soruşturma yapma yükümlülüğü vardır. İdari ve hukuki soruşturmalar ve davalar sonucunda sadece tazminat ödenmesi, yaşam hakkı ihlalinin gidermek ve mağdur sıfatını ortadan kaldırmak için yeterli değildir.¹¹⁰ İhmal nedeniyle meydana gelen ölüm olaylarında ise devletin “*etkili bir yargısal sistem kurma*” yönündeki pozitif yükümlülüğünün sağlanması bakımından ceza davası açmak mutlak bir gereklilik değildir. Mağdurlara hukuki, idari ve hatta disiplinle ilgili hukuk yollarının açık olması yeterli sayılabilmektedir.¹¹¹

Ancak belirtmek gerekir ki tazminat mekanizmasının varlığı tek başına yeterli değildir. Tazminat mekanizmasının etkili de olması gerekir. Bu çerçevede etkili bir tazminat mekanizmasının varlığından söz edilebilmesi için tazminatın hak ihlalinin önleyebilmesi, devam eden ihlalleri sonlandırabilmesi ve sona ermiş hak ihlalinin karara bağlayabilmesi ve uygun bir giderimde bulunması gerekmektedir.¹¹²

Anayasa Mahkemesi, AİHM’nin *Budayeva*¹¹³ kararına verdiği atıfla doğal bir felaket nedeniyle mağdur olanların kapsamlı bir ceza soruşturmasını müteakip yapılan ve makul bir tazminata hükmedilmesi ile sonuçlanan idari davanın etkili bir iç hukuk yolu olduğuna ve mağdur sıfatını ortadan kaldırdığına karar vermiştir.¹¹⁴ AİHM *Budayeva* kararında yaşam hakkının usul ve esas yönünden ihlal edildiği gerekçesiyle manevi tazminata hükmetmiştir. *Öneryıldız* kararında ise idare mahkemesinin ödenmesini kararlaştırdığı ancak ödenmeyen 100.000.000 TL (o tarihte 2,077 Euro) manevi tazminatın yerine mağdurların her biri lehine 33.750 avro toplam 135.000 avro manevi tazminat ödenmesine hükmetmiştir. Görüldüğü üzere AİHM’nin hükmettiği tazminat idare mahkemesinin hükmettiği miktarın bir hayli üzerindedir. İç hukukta hatta Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yoluyla gidilmesine gerek kalmadan uyuşmazlıklarda idari yargı

¹¹⁰ AYM, Serpil Kerimoğlu ve diğerleri, B. No: 2012/752, 17/9/2013, § 55, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/752>.

¹¹¹ AYM, Serpil Kerimoğlu ve diğerleri, B. No: 2012/752, 17.9.2013, § 59, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/752>.

¹¹² AYM, Rabia Nur Yazıcı ve Selma Kocapıçak, B. No: 2016/9528, 09.06.2020, § 89, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/9528>

¹¹³ Budayeva ve diğerleri/Rusya, 15339/02, 20/3/2008, § 141

¹¹⁴ Serpil Kerimoğlu ve diğerleri, B. No: 2012/752, 17/9/2013, § 61.

yerlerinin mağduriyetleri giderecek şekilde manevi tazminat miktarını takdir etmeleri yüksek yargı yerlerinin iş yükünü azaltacağı gibi sosyal hukuk devletine de uygun bir yaklaşım olacaktır.

2. Manevi Tazminat Miktarının Artırılmasına Yönelik Mekanizmalar

Tam yargı davalarında dava açılırken talep edilen tazminat miktarının belirtilmesi gerekir (İYUK, m. 3/2-d). Manevi tazminat miktarının 2013 yılında yapılan değişiklik¹¹⁵ sonrasında nihai karar verilinceye kadar bir kereye mahsus olmak üzere artırılması mümkündür. Söz konusu düzenlemede maddi tazminat-manevi tazminat ayrımı yapılmadığı için manevi tazminatın da artırılabilmesi kabul edilmektedir.¹¹⁶ Kanun yolu aşamasında, değişikliği yürürlüğe girdiği tarihte derdest olan davalar hariç (Geçici m. 7/1), manevi tazminat miktarının artırılması mümkün değildir. Nitekim Danıştay temyiz dilekçesi ile dava konusu işlem nedeniyle uğranılan zarar için manevi tazminat talep edilmesini, davanın genişletilmesi yasağı kapsamında ele almaktadır.¹¹⁷ Bununla birlikte istinaf aşamasında ya da kanun yolu üzerine verilen karardan sonra davanın ilk derece mahkemesince yeniden incelenme aşamasında tazminat talebinin artırılmasının mümkün olduğu kabul edilmektedir.¹¹⁸ Kanaatimizce bölge idare mahkemelerinin ilk derece mahkemelerinin kararlarını kaldırarak dosyayı ilk derece mahkemelerine iade ettikleri ya da istinaf talebini haklı bularak yeniden karar verdikleri aşamalarda tazminat miktarının artırılması mümkün olmalıdır. Ancak tazminat talebine ilişkin olmayan diğer konularda verilen bozma kararlarında tazminata ilişkin kısmı onanmış olacağı için miktar artırımında bulunulamaz. Yine bozmaya uyma kararı verilmesi halinde de bozma gerekçesi dikkate alınarak değerlendirilme yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

¹¹⁵ 11.4.2013 tarih 6459 sayılı Kanun'un 4 maddesi ile İYUK'un 16. maddesinin 4. fıkrasına eklenen cümle şu şekildedir: "Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir".

¹¹⁶ Kaplan, s.333.

¹¹⁷ Danıştay 5. Daire, 20.06.2022, Esas: 2022/4759, Karar: 2022/5093, www.danistay.gov.tr

¹¹⁸ Kaplan, s.332.

Ancak belirtilmelidir ki dava süresince yeni zararların ortaya çıkması ya da zararın artması halinde de talep edilen tazminat miktarının artırılabilmesi kabul edilmektedir. Bu durumda sadece ilk derece yargılama aşamasında değil kanun yolu aşamasında da talep edilen tazminat miktarının artırılması mümkündür.¹¹⁹

Davacılar bu imkân tanınmadan önce manevi tazminat miktarlarının düşük olması sorununa bir çözüm olarak *ultra petita* kuralının mutlak şekilde terk edilmesi gerektiği savunulmuştur. Buna göre; çoğu zaman tazminat miktarının uzman bilirkişilerce belirlendiği ve uyumsuzlukta bazı konuların ancak idarenin elindeki bilgi ve belgelerin mahkemeye sunulmasından sonra aydınlanabildiği hususları göz önünde bulundurularak yargılama sonunda ortaya çıkan tazminat miktarının talep edilenden yüksek olması halinde mahkeme talep edilenden fazlasına hükmedilebilmelidir.¹²⁰

Manevi tazminat miktarının artırılmasını sağlayan bir diğer hukuki araç manevi tazminata faiz yürütülmesidir. Özellikle manevi tazminatin mahkemece talep edilen miktar kadar hükmedilmesi halinde manevi tazminat miktarını artırıcı bir mekanizma olduğu ifade edilmelidir. Faize hükmedilebilmesi için taleple bağlılık kuralı gereğince davacı tarafından talepte bulunulması gerektiği kabul edilmektedir.¹²¹

Danıştay faizi; “idarenin tazmin borcu bağlamında; kişilerin, idarenin eylem ve/veya işlemlerinden dolayı uğradıkları zararların giderilmesi istemiyle başvurmalarına karşın, idarenin zararı kendiliğinden ödemeyip, yargı kararıyla tazminata mahkûm edilmesi sonucunda, idarenin temerrüde düştüğü tarihten tazminatı ödediği tarihe kadar geçen süre için 3095 sayılı Kanun’a göre hesaplanacak tutar” olarak tanımlamaktadır.¹²²

Manevi zararın takdiri nitelikte olması nedeniyle manevi tazminatin hesaplanma tarihinin hüküm günü olduğu ve faiz yürütüleme-

¹¹⁹ Gözler, s. 1389.

¹²⁰ Güran, Türk İdare Hukukunda ..., s. 168.

¹²¹ Gözler, s. 1423; Kaplan, s.334, Faizin talep edilmesi gerektiğine yönelik bir karar için bkz. Danıştay 10. Daire, 06.06.2022, Esas: 2017/2910, Karar: 2022/3046, www.danistay.gov.tr

¹²² Danıştay 10. Daire, 30.05.2022, Esas: 2017/2968, Karar: 2022/2893, www.danistay.gov.tr

yeceği görüşü savunulmakta ve bu görüş Danıştay kararlarında da karşılık bulmuştur.¹²³ Ancak Danıştay kararlarına bakıldığında artık Danıştay faize hükmedilmesi bakımından maddi tazminat-manevi tazminat ayrımı yapmamakta manevi tazminata da faiz uygulanmasına karar vermektedir.¹²⁴

Faizin başlangıç tarihine ilişkin olarak idari eylemler nedeniyle uğranılan zararın tazmini için idareye başvuruda bulunulmasının, dava ön şartı olarak öngörülmesi ve zararın idare tarafından en erken bu tarihte sulhen ödenebilecek olması nedeniyle yargı yerince hükmedilecek tazminat miktarına, ön karar için idareye yapılan başvuru tarihi, adli yargıda dava açılması halinde adli yargıda dava açıldığı tarih itibarıyla yasal faiz uygulanması, Danıştay'ın yerleşik içtihatlarıyla kabul edilmiştir.¹²⁵ Belirtmek gerekir ki depremi bireyler bakımından mücbir sebep olarak kabulünün bir sonucu olarak idareye başvuru yapılmasının uzunca bir süre fiilen imkansız olduğu hususu da gözetilerek manevi tazminata faizin, idareye başvuru tarihinden itibaren değil zararı doğuran olayın gerçekleştiği tarihten itibaren uygulanması, hakkaniyete daha uygun olacaktır.

İdari işlemlerden doğan zararlar bakımından ise yasal faizin başlangıç tarihi olarak idareye başvuru yapılmışsa idareye başvuru tarihinin, idareye başvuru yapılmamışsa dava tarihinin esas alınacağı kabul edilmektedir.¹²⁶

Davacı tarafından manevi tazminat miktarının dilekçe ile artırılması halinde artırılan miktar bakımından faizin başlangıç tarihinin de belirlenmesi gerekir. Danıştay bilirkişi incelemesi sonucunda ortaya çıkan gerçek zararın tamamının tazmini amacıyla verilen miktar

¹²³ Gözler, s.1410.

¹²⁴ Manevi tazminata faiz uygulayan bazı kararlarda karşı oy olarak "ilk defa yargı kararıyla para olarak değerlendirilebilen bir manevi tazminatın önceden davalı idarece belirlenmesi ve de ödenmesinin mümkün olmaması nedeniyle, ödemede gecikmeden bahsedilemeyeceği gibi, manevi tazminat, esasen bütün hususlar dikkate alınarak "takdiren" belirlendiğinden manevi tazminata faiz uygulanması gerek(mekte)"tiği ifade edilmektedir. Danıştay 10. Daire, 09.06.2022, Esas: 2017/2011, Karar: 2022/3046, www.danistay.gov.tr

¹²⁵ Danıştay 10. Daire, 30.05.2022, Esas: 2017/2968, Karar: 2022/2893, www.danistay.gov.tr, Danıştay 10. Daire, 06.06.2022, Esas: 2017/2910, Karar: 2022/3046, www.danistay.gov.tr

¹²⁶ DİDDGK, 02.12.2013, Esas:2010/2742, Karar:2013/4312 nakleden Kaplan, s.334.

artırımına (ıslah) ilişkin dilekçenin yeni bir dava niteliğinde olmayıp, mevcut davada talep edilen tazminat miktarının ıslah suretiyle artırılmasına olanak sağlayan yasal bir hakkın kullanımına ilişkin olduğu hususunun dikkate alarak artırılan tazminat miktarı yönünden davanın kabul edilmesi halinde, yasal faizin başlangıcının bu miktar yönünden de idarenin temerrüde düştüğü tarih olan idareye başvuru tarihinin esas alınması gerektiğine hükmetmiştir.¹²⁷

İdari merci tecavüzü halinde ise merciine tevdi kararının davalı idarelere tebliğ edildiği tarih yasal faiz başlangıç tarihidir.¹²⁸

SONUÇ

Depremi önlemek mümkün değildir. Ancak yargı kararlarında da açıkça ifade edildiği üzere depremin neden olduğu zararların, bu zararları önlemeye yönelik yetkilerin idarece etkili bir şekilde kullanılması halinde, neredeyse tamamen önlenmesi mümkündür. Dolayısıyla depremde kaynaklanan zararlar daha çok idarenin kusurlu sorumluluğu çerçevesinde tazmin edilmektedir. İdarenin hiçbir kusuru olmasa dahi depremde kaynaklanan zararların toplumsal sorumluluk çerçevesinde karşılanması sosyal devlet ilkesinin bir gereğidir. Bu sorumluluğun işletilmesi depremde önce alması gereken önlemler konusunda idarenin daha titiz davranmasını sağlayacaktır. Sosyal dayanışma düşüncesinin somutlaşması çerçevesinde zararların tazminine yönelik fonların kurulması gündeme gelebilir. Bu sistem yargı önünde idarenin sorumluluğu yolunun işletilmesinden daha kolay şekilde zararın tazminini mümkün kılacaktır.

Böyle bir düzenlemenin bulunmaması halinde, depremde kaynaklı karşılanmayan bazı zararların manevi tazminat yoluyla karşılanması mümkün görünmektedir. Manevi tazminat yoluyla idarenin deprem bakımından alması gereken önlemlerde daha titiz davranma-

¹²⁷ Kararda ayrıca Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 09/06/2020 tarih ve E:2019/53, K:2020/853 sayılı kararının da bu yönde olduğu ifade edilmiştir. Danıştay 8. Daire, 03.06.2022, Esas: 2020/2398, Karar: 2022/3766, www.danistay.gov.tr, Miktar artırım dilekçesinden itibaren faiz uygulanması gerektiği yolunda aksi yönde bir karar için bkz. Danıştay 6. Daire, 30.11.2021, Esas: 2021/780, Karar: 2022/13194, www.danistay.gov.tr

¹²⁸ Danıştay 10. Daire, 09.06.2022, Esas: 2017/2011, Karar: 2022/3173, www.danistay.gov.tr

sı sağlanacağı gibi bu yol, depremzedelerin zararlarının da tam olarak karşılanmasında etkili bir hukuki araç olarak kullanılabilir.

Depremın yıkıcı etkilerinin önlenmesine yönelik denetim yetkilerinin etkili bir şekilde kullanılmasına ilişkin hukuki araçlardan bir de manevi tazminattır. Manevi tazminat, idarenin manevi tazminat yükünü dikkate alarak hukuk sınırları içinde kalmasını sağlayacak şekilde belirlenmelidir. Böylece bir yandan mağduriyetin girmesi sağlanırken bir yandan da idarenin daha sorumlu davranması sağlanacaktır. Ancak uygulamada mahkemece düşük miktarda manevi tazminata hükmedildiği gözlenmektedir. Manevi tazminat miktarının belirlenmesinde mahkemelerin tazminat miktarının sınırlandırılmasına yönelik manevi tazminatın zenginleşme aracı olamayacağı yaklaşımı böyle bir sonucu doğurmaktadır. Düşük miktarda tazminat, mağduriyetleri gidermediği gibi idareyi hukuk sınırları içine çekme, kamu hizmetlerinin etkili şekilde yerine getirilmesini sağlayamamaktadır. Oysaki kamu hizmetlerinin etkili yürütülmesinde, idarenin hukuka bağlı kalmasında kamu yararı vardır. Dolayısıyla yüksek miktarda tazminata hükmedilerek kamunun zarara uğratılacağı endişesi yersizdir. Mağduriyetlerin etkili bir tazminat sistemiyle giderilmediği durumlarda yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı çerçevesinde Anayasa Mahkemesi'ne ve AİHM'ne başvurulduğunda verilecek mahkûmiyet kararları da göz önünde bulundurularak mahkemelerce manevi tazminat miktarı takdir edilmelidir. Özellikle yasal faizin enflasyonun çok altında kaldığı dönemlerde hakimlerin bu gerçekliği de dikkate alarak takdir yetkilerini kullanmaları, hakkaniyete uygun olacağı gibi bir başka boyutuyla yeni davaların ve bireysel başvuruların önüne geçeceğinden yargının en çok dile getirdiği sorun olan iş yükü konusunda da etkili olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Kitaplar

- Akyılmaz Bahtiyar/Sezginer Murat/Cemil Kaya, Türk İdare Hukuku, 14. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2021.
- Atay Ender Ethem, İdari Yargılama Hukuku, Seçkin, Ankara 2021.
- Ayanoğlu Taner, Uyuşmazlık Mahkemesi Kararlarına Göre İdari Eylemin Tanımlanması, Legal, İstanbul 2004.
- Candan Turgut, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017.

- Chapus René, Droit Administratif Général, Tome 1, 15. Ed., Montchrestien, Paris 2001.
- Dupuis Georges/Guédon Marie-José/Chrétien Patrice, Droit Administratif, 12e éd. Sirey, Paris 2011.
- Eren Fikret, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 20. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.
- Frank Alexis, Le Droit de la Responsabilité Administrative à l'Épreuve des Fonds d'Indemnisation, L'Harmattan, Paris 2008.
- Gözler Kemal, İdare Hukuku, Cilt II, 3. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa 2019.
- Gözübüyük A. Şeref/Tan Turgut, İdare Hukuku, Genel Esaslar, Cilt I, 10. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2014.
- Günday Metin, İdare Hukuku, 10. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2013.
- Kaplan Gürsel, İdari Yargılama Hukuku, 7. Baskı, Ekin, Bursa 2020.
- Kılıçoğlu Ahmet, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2018.
- Özay İl Han, Günışığında Yönetim, Alfa, İstanbul 1996.
- Özgüldür Serdar, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında Tam Yargı Davaları, Yetkin Yayınları, Ankara 1996.
- Petit Jacques/Frier Pierre-Laurent, Droit Administratif, 14e édition, LGDJ, Paris 2020.
- Ulusoy Ali D., Türk İdare Hukuku, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2022.
- Waline Marcel, Droit Administratif, 7. Éd. Éditions Sirey, Paris 1957.
- Yayla Yıldızhan, İdare Hukuku, Beta, İstanbul 2009.

Makaleler

- Ayanoğlu Taner, "Yargısal Korunma İşlevi Bakımından Tam Yargı Davasının Niteliği", Danıştay ve İdari Yargı Günü, 135. Yıl, 9 Mayıs 2003, Danıştay Matbaası, 2004, s.63-71.
- Demirkol Selami, "İdare Hukukunda İdari Eylemler Olgusu", *Sayıştay Dergisi*, 2001, Cilt:12, Sayı:40, s.1-17.
- Güran Sait, "Türk İdare Hukukunda Tazminat Miktarının Saptanması", Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 151-170.
- Güran Sait/Berkarda Kemal/Ayanoğlu Taner/Berkarda Kahraman, "İdari Yargılama ile İlgili Konular", Danıştay ve İdari Yargı Günü, 135. Yıl, 9 Mayıs 2003, Danıştay Matbaası, 2004, s.119-132.
- İdare Hukuku Yönünden Deprem Hukuksal Sonuçları Toplantısı, Deprem ve Hukuk, İstanbul Barosu Yayınları, Kayhan Matbaası, İstanbul 2000.
- Kutlu Meltem, "Deprem ve İdarenin Sorumluluğu", *AİD*, Aralık 1999, Cilt 32, S 4, s.15-27.
- Özlüer Ilgın Özkaya, "İmar Barışı Düzenlemesine Hukuki Bir Yaklaşım", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2018, Cilt:9 Sayı:2, s.313-340.

- Serozan Rona, "Tazminat Hukukunda Yeni Eğilimler", Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 171-176.
- Şanlı Denizer, "Planlama Yetkisinin Analizi", *Ankara Barosu Dergisi*, 2009, Yıl 67, Sayı 3, s.47-58.
- Yayla Yıldızhan, "İdarenin Sorumluluğu ve Mücbir Sebep", Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s.45- 59.
- Yıldırım Turan, "Danıştay Kararlarında Mücbir Sebep Kavramı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2019, Cilt 25, Sayı 2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, s.1520-1538.
- Yıldırım Turan, "İdari Yargı", *İdare Hukuku*, 7. Baskı, Ed. Turan Yıldırım, Onikilevha, İstanbul 2017.

İnternet Kaynakları

- Artuk Ardıçoğlu, https://kisadalga.net/haber/detay/turkiye-buyuk-millet-meclisi-ne-vatandas-cagrisi_62196, 27.03.2023.
- Belrhali Hafida, "Le préjudice moral des personnes publiques", *RFDA*, 2022, s.879. www.dalloz.fr.
- Karaarslan Mehmet, "İdarenin Taraf Olduğu Uyuşmazlıkların Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri ile Giderilmesi", *TBB Dergisi*, 2019, Sayı: 140, s. 71-113, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2019-140-1816>.
- Lantero Caroline, "Le préjudice causé par la mort d'un proche", *RFDA*, 2019, s.1115, www.dalloz.fr.
- TBMM'ye sunulan teklifi, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y6/T2/WebOnergeMetni/ba9eb15c-1180-4813-8776-73fc7d896c79.pdf>.
- TBMM'ye sunulan teklifi, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y6/T2/WebOnergeMetni/dafa1a42-5888-4278-acf1-8952d64a11ae.pdf>.
- Ulusoy Ali D., "Depremden Dolayı Devlet Kurumlarının Mali Sorumluluğu", 22.02.2023, <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-d-ulusoy/depremden-dolayi-devlet-kurumlarinin-mali-sorumlulugu,38818>, ET. 29.03.2023.
- Yıldırım Enes, "Türk Hukukunda Yansıma Zararlar", *ABD*, Sayı:2023/1, s.245-266. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2947849>.

